

Ján Botto:

Smrt' Jánošíkova

Ján Botto

Smrt' Jánošíkova

Ján Botto

Digitalizátor: Michal Garaj, Viera Studeničová, Zuzana Babjaková, Nina Dvorská

Copyright © 2008 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií \Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License\'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Pôvodná publikácia	1
Úvod	12
I	15
II	18
III	21
IV	24
V	26
VI	28
VII	30
VIII	34
IX	36

Pôvodná publikácia

Ján Botto. *Súborné dielo*. SVKL. Bratislava. 1955. 556. . Ján. Marták. pripravil text a doplnil štúdiou a poznámkami. . Dr. Jozef. Felix. redaktor edície Naši klasici a zodpovedný redaktor publikácie. . Ján. Ferencík. šéfredaktor vydavateľstva. . Zlata. Maderová. technická redaktorka. . Zlata. Dôňčová. korigovala. . Eva. Lukáčová. korigovala. .

Bibliografické poznámky

Úprava textov

Všeobecne snažili sme sa o prepis podľa Pravidiel slov. pravopisu, vydaných Slovenskou akadémiou vied z roku 1953. Pravda, keďže tu ide o poéziu, nevyhnutne museli sme sa i tu v niektorých prípadoch odchyliť a pridržať sa pôvodných tvarov štúrovských, najmä v rýmoch a všade tam, kde to vyžadoval rytmus alebo zvukomalba. Dôsledný prepis zotrel by z týchto textov načisto dobovú patinu, ktorá im dáva osobitný pôvab. Dôsledne sme zachovali tvary podstatných mien typu *lišťa*, *zakliata*, *tŕňa* a vôbec dôsledné rytmické krátenie i v slovesných tvaroch (*zachváta*, *svieťa*), ako ho zachovávajú tieto rukopisy a ako je zachované i vo vydaní Bottových Spevov z r. 1880. Myslíme totiž, že meniť dodatočne *kvieťa* na *kvietie* v starších textoch, keď básnik počítal s druhou slabikou krátkou, je násilný zásah do rytmu verša, a to i vtedy, keď nejde o rým, ako vo veršoch „Mám ja dieťa, biele dieťa, / čo sadilo kol mňa kvieťa“. Tvary kvietie, zakliatie, nielen porušujú metrum, ale vyvolávajú v hotových veršoch priam kakofóniu („Roztneš povraz zakliatia biedneho“).

Niektoré slová sme dôsledne upravili na tvary, ktoré sú už dávno vžitie v hovorovej i spisovnej reči. Tak mhla > hmla, šiarkan > šarkan, ťdzavý > hrdzavý, piesnička > pesnička, slnco > slnce, prsá > prsia, cinterín > cinterín, uhel > uhoľ, prujší > prvší, bladožltý > bledožltý, aždaj > azdaj, žblunkať > žblnkať, šoptať > šepať, štebetať > štebotať a pod. Najmä keď v rukopisoch vyskytujú sa obyčajne oba tvary. Ide teda len o voľbu a dôsledné uvedenie tvaru náležitého. No ponechali sme *rozdrážiť*, *rozdrážený* (rozdráždený), použité dôsledne vo všetkých rukopisoch — je zvučnejšie a pravdepodobne zámerne používané v tejto forme.

Nárečové gemerské tvary, gen. sg. (víchrici) a dat. sg. (hrdlički) sme ponechali iba v rýmoch, ináč opravili sme všade na náležité.

Podobne sme sa správali aj pri podstatných menách stredného rodu (znameňja > znamenie) a pri prídavných menách stredného rodu v jednotnom čísle (dobruo > dobré) vo všetkých pádoch (napríklad ponechali sme v rýme *zmelie* — *spráchnivelie*).

V ostatnom ide o bežnú pravopisnú úpravu.

Na slovníku a stavbe veršov (vetnej stavbe) nemenili sme nič.

V oddiele *Spevov* pridržiavali sme sa presne vydania z r. 1880 z niekoľkých príčin, i keď sme mali k dispozícii Bottove rukopisy všetkých básní v zošite Sobraných spevov z roku 1879, podľa ktorých Botto dával svoje verše do tlače. Uviedli sme iba tie zmeny, ktoré Botto sám urobil vo vytlačennom exemplári *Spevov*. Zmeny odtlačil Dobšinský po básnikovej smrti v Slovenských pohľadoch III, 1883, str. 475 — 476. Vyznačíme ich pri jednotlivých básňach. Tieto Bottove zmeny pokladáme za jeho poslednú redakciu a za súhlas s korektúrami, ktoré vo vydaní urobil Jaroslav Vlček.

Usporiadanie

Druhý oddiel Súborného diela tvoria Bottove *Spevy*, ako vyšli v Prahe nákladom Slavíka a Borového r. 1880. (Knihovna československá, poráďa Rudolf Pokorný. I. *Spevy Jána Botto*.) *Spevy* ponechali sme ako celok, okrem prekladov. Zistili sme totiž, že takto si ich usporiadal Botto sám. Rukopis *Spevov Botto* poslal do Prahy Rudolfovi Pokornému so sprievodným listom, datovaným v Banskej Bystrici 1. II. 1880. (List je v pozostalosti Rudolfa Pokorného v literárnom archíve v Prahe na Strahove.) Botto si želal rukopis vrátiť s druhou korektúrou a potom si ho ponechať. Doteraz sme ho neobjavili, hoci máme Bottove rukopisy, ako ich uchránil Pavol Dobšinský. Zato medzi nimi je rukopis *Sobrané spevy*, datovaný rokom 1879, kde sú všetky v tlačených *Spevoch* vyšlé básne. Na konci tohto zošitu má Botto „Obsah“ s rubrikami: bežné číslo, poriadkové číslo a názov básne. V rubrike „poriadkové číslo“ počísloval Botto svoje verše tak, ako potom v knihe vyšli. Ani redaktor Pokorný, ani korektor Vlček toto Bottovo usporiadanie nemenili. Tak isto sme aj my rešpektovali vôľu básnikovu.

Rukopisné pramene

a) *Sobrané spevy Jána Botto*. 1873 a pozdejšie. Školský zošit formátu 16 × 20 cm, 186 nečíslovaných strán. Obsahuje všetky básne, ktoré vyšli potom v prvom vydaní *Spevov* r. 1880 a okrem nich básne *K mladosti*, *Dumky večerné*, preklad Chomiakovovej básne *Dve chvíle* a preklad Petőfiho básne *Zájdem dnuhá*, prečiarknutú krížom ceruzou tehlovej farby. Zošit má obsah, kde Botto čísľuje 58 básní, ako idú v zošite za sebou (tiež čísľované), udáva rok a miesto vzniku. Rukopis je vlastne veľkým konceptom, pretože všetky básne sú v ňom opravované, niektoré veľmi husto. Môžeme tu podrobne sledovať ich vývin. K niektorým pridáva vysvetľovacie poznámky, a pokým boli uverejnené, udáva, kde. (Pozostalosť Jozefa Škultétyho, Archív MS — nekatalogizované.)

b) *Sobrané spevy Jána Botto*. 1879. Taký istý zošit, 206 strán. Možno ho pokladať za čistopis zošitu z r. 1873, doplnený už aj poznámkami k jednotlivým básňam, ako ich poznáme zo *Spevov* 1880. Vynechal preklad Petőfiho básne *Zájdem dnuhá* a Chomiakovovej *Dve chvíle*. A tak okrem básní *K mladosti* a *Dumky večerné* celý tento zošit vyšiel ako *Spevy Jána Botto* roku 1880. (Pozostalosť J. Škultétyho, Archív MS.)

Poznámky bibliografické

Spevy Jána Botto (Vydanie z r. 1880)

Český básnik, publicista a literát Rudolf Pokorný veľmi sa zaujímal o Slovensko a o jeho osudy, tak ako aj iný český básnik Adolf Heyduk. Keď Jozef Miloslav Hurban r. 1876 v zúfalstve nad zatvorením Matice slovenskej a nad novým prudkým náporom maďarizácie po dlhej prestávke obnovil r. 1876 almanach *Nitra* (prvý ročník r. 1842) po česky (VI. ročník) a radil vrátiť sa k spisovnej jednote s Čechmi, Pokorný patril medzi tých českých ľudí, ktorí statočne chceli prijať podávanú ruku a pomôcť zo všetkých síl. Aby Slovensko lepšie poznali, r. 1879 s Adolfom Heydukom vykonal prvú cestu. Opakoval ju i r. 1880. O obetavosti R. Pokorného svedčí, že z týchto svojich ciest vydal vlastným nákladom v Prahe dielo *Z potulek po Slovensku*, díl I. 1884, díl II. 1885. Je to úctyhodné a jediné informatívne dielo o vtedajšom Slovensku.

Roku 1879 zoznámil sa Pokorný s Jánom Bottom. Obľúbil si jeho poéziu a keď sa jeho pričinením založila „Knihovna československá“, ktorej sa stal redaktorom, navrhol Bottovi, aby ako prvý zväzok vyšli jeho verše. Knihovna československá mala mať dvojaký cieľ: pri

obmedzených možnostiach vydavateľskej činnosti na Slovensku pomôcť slovenskej literatúre a súčasne zbližiť Čechov a Slovákov. Beletria mala v tejto edícii vychodiť po slovensky, vedecká a náučná literatúra po česky. Bola to stredná cesta na vzájomné dorozumienie a poznávanie, ale súčasne predpokladala aj jednotný národ československý, čím najmä po účinkovaní Matice slovenskej bol podnik vopred odsúdený na neúspech.

A tak zjavili sa r. 1880 „Spevy Jána Botto“ ako I. zväzok Knihovny československej v Prahe nákladom Slavíka a Borového. Druhý zväzok vyšiel o rok neskoršie, a to Literatúra na Slovensku od Jaroslava Vlčka po česky. Tým Knihovna zanikla.

Pokorný požiadal Bottu v jeseni 1879, aby takto vydal svoje spevy, teda krátko potom, čo sa zoznámili {v auguste 1879 v Martine). Vidno to z Bottovho listu Pokornému, písaného v Banskej Bystrici 9. januára 1880, z ktorého citujeme: „Odpusťte, že som Vám na ctený dopis Váš z predošlej jeseni až dosiaľ neodpovedal. Nerozhodnosť moja strany uverejnenia „sobraných spevov“ mojich bola toho hlavnou príčinou. Teraz ale, keď mi šľachetná podujímavosť Vaša tak jasne, kde, čo, ak?“ predkladá: nemožno mi tenže návrh Váš v úplnosti neprijat'; a to tým viac, že i krúžok priateľov mojich s odobrením privítal tento nový podnik Váš, ktorý, dá Boh, želaným zdarom korunovaný bude. Skrže takéto obapolné spoznávanie sa na poli národnej spisby koristiť budeme i my i Vy. „Sily sjednotené dělají!“ — a vzájemnosť stane sa skutkom. Uzročený som s návrhom Vaším vo všetkom i o honoráre i o tlače v Turč. Sv. Martine, jestli Vám to práve zavadno nebude; len strany životopisu by som mal malé poznamenanie. Som totiž náhľadu, že sú životopisy pôvodcov len k dielam fenomenálnym a zavfšeným potrebné — a tak v prítomnom páde životopis i vystať môže. Formát vydania by som si prial taký, jaký ste pri Vašich pekných spevoch „Pod českým nebem“ upotrebili — z ktorých jedným výtiskom ste i mňa boli obdarovali, za čo Vám budiž úprimná moja vďaka! Rukopis „Sbierky“ úplnej Vám hneď poslať môžem ako bude odpísaný, najdial' s 1-vým februárom“.

Botto dodržal slovo a 1. februára 1880 píše z Banskej Bystrice Pokornému: „Mám česť Vám tu pripojený rukopis 198 strán obsahujúci posielat' — bez životopisu. Na tento čas ráčte uverejniť len toto. Venovanie som držal tiež za nepotrebné, však každý kus hovorí, komu patrí. Doslov takže, bo ak p. Boh dovolí, týmto nebude ešte koniec piesne. — Na konci som pripojil aj poznamy, naskelko som stihol, ak by ešte čo to bolo nadbä, ráčte ma uvedomiť. — Neznáme slová, najlepšie bude, keď mi v sozname pošlete, — vysvetlenie k ním doložím. — Príležitostný kus III, 8 ak by sa Vám závadným zdal, môže vystať. (Ide o báseň K hodom Slávy, no Pokorný ju nevynechal — J. M.) — s redakciou spolieham sa vo všetkom na Vás. Len druhú korektúru by som sám rád previesť — Rukopis čiastočne by mohol hneď u mňa zostávať, ktorý by som tiež chcel mať nazpät. — Pri tejto príležitosti dovolíte mi ešte upozorniť Vás na niektoré nepravé užívané slová, ktoré mi do očí padli, ako: *poesie zbojnícká*. Zbojník je nie = juhoslov. hajduk, aspoň teraz užíva sa ono len v zlom, hanobnom zmysle, keď to krajšie chceme povedať, povieme *tropicky = hórny chlapec* a poťažne poézie „o hórnych chlapcoch“. Možno že ste sa držali Tablica, ktorý v tomto ohľade nebol kóšer, ako to z jeho „veršovcov“ vysvitá. (Rozumej Tablic: Slovenští veršovci I, 1805, II, 1809. V II. zväzku sú dve piesne od neznámych skladateľov — Jakub Surovec, loupežník oravský a Jánošík, lptovský loupežník. — Pozri o tom našu úvodnú štúdiu, kap. Smrť Jánošíkova — J. M.) — Tak aj *Slovač* kolektívum užíva sa len v potupnom zmysle ako chrobač, atď., rozumie sa pod tým hromada jednotlivcov bez ducha národného. Bežne vyráža to, čo biedny *lud slovenský*; nepoťahuje sa to ale nikdy na kraj. —“

Botto zo skromnosti priečil sa dať Pokornému svoj životopis, no potom si jednako len dal povedať a 14. marca 1880 píše Pokornému: „S ľútosťou mi prichodí Vám oznámiť, že na tento čas ničím novým prispieť nemôžem do májového časopisu Vášho (Pokorný vydával v Prahe

časopis „Paleček“ — J. M.) pre chorľavosť a rozladenosť moju (bolo to len rok pred Bottovou smrťou — J. M.); i zo zbierky (rozumej Spevov — J. M.), nevidím, že by sa čo hodilo. — Žiadané nationale moje je nasledujúce.“ A Botto píše v tomto liste to, čo Pokorný odtlačil len s nepatrnou štylistickou úpravou v *Doslove* k Spevom, ktorý odtlačíme nižšie.

Ešte niečo o korektúrach tohto vydania. Pokorný ich zveril Jaroslavovi Vlčkovi, čo Botto rád prijal. Z Banskej Bystrice 23. feb. 1880 píše Vlčkovi: „Potešil som sa hneď, ako mi p. Pokorný oznámil, že Vy, pane, máte byť korektorom spevov mojich; — bo, znajúc, jak dobrú vôľu, tak i spôsobnosť Vašu v spisbe slov. viacrás dokázanú, nemohol by som si v tomto ohľade ani šťastnejšieho výboru priat'. Zvlášte pozorlivosť je hlavnou cnosťou korektora; a táto v každom riadku listu Vášho tak skvele dosvedčuje sa. Som síce nie škrupulant pri zovnútorých maličkostiach, ale korektnosť uznávam za potrebnú, už kvôli samému obecenstvu, — a často maličkosti zastienujú aj podstatné veci. Z tej príčiny za tie Vaše upozornenia, bárs aj vo všetkom mi s Vami súhlasit' neprichodí, Vám len zaviazaným byť musím. Dovolíte mi teda na ne skrátka odpovedať.

Acc. a genit. množ. počtu záměna, tak ako je to pri osob. podstatných menách, má byť rovný, — teda *jich* abo *ich*; obe formy, i tá so zatvoreným i táto s otvoreným *i* zvlášte v metrickej reči ponechať sa má, s použitím prvej po samo-, druhej po spolu-hláske. Tak podobne i *jaký* a *aký*, *jako* a *ako* užívať sa môže.

Jakby, *akoby* je na Slovensku bežnô aj v adversatívnom význame (niekde, ako v Trenčíne i *lež*, *leč*), ale v českej forme než, nežli nikde. A preto by som si prial i to ponechať, s jednoduchou pod hviezdičkou poznámkou, alebo na konci v zozname neznámych slov.

Nomin. mn. počtu pri osob. mužských má byť všade *i*; pri ostatných živých či neživých *y*, vynímajúc vo význame personifikačnom, kde prvšie dostanú tiež *i*. Teda v poťažných príkladoch: dvanásti *sokoli* personifikovane —, *Bieli orli* svadobníci a *sokoli* domeníci — takže. Potom prídavné i záměna tak ako hore samostatné; slovies koncovky ale len pri mužsk. životných píšú sa s *i*, ku pr. *Hady* sa hor *zpáli*, a *klesli*; *Boly* časy *boly* atď. (Chalúпка síce, ktorý je znateľ, píše aj *Boli* časy *boli*.)

Sloveso arb. *sa* miesto sú nechá sa s poznámkou ako hore spomenuté.

Neochráňa, *ohlása* nech len zostane; forma tá má za seba hlavné pravidlo a úžitok, naproti žiaden dôvod.

Svojich bratov bolo by tiež dobre, ako aj: smrť *Jánošíkova*, nad hrobom *Kollárovým* — ale to intímnejšie znie *mojich bratov*, — sviatočnejšie smrť *Jánošíka*, nad hrobom *Kollára*, ako je to aj v bibličtine: syn *človeka*, cestou *diabla* atď. užívané. Vo viazanej reči zvlášte i táto druhá forma, bárs sa podobá germanizmu, obstáť môže.

Hore hu! interjekcia bárs je aj krasomluva, ba práve preto — nech zostane s poznámkou. *Sťa*, *sťa* by namiesto: *jak*, *jako*, *ani*, *akoby* môže sa tiež zamiešať, kde je tých *jak* primnoho, len nie práve v donesených dvoch príkladoch, kde sa nechať má zatvorené *jak*. Stáť má teda: *jak* oltárne sviece, *jak* obetná žiara; ale môže byť: a chlapani *sťa* sochy okolo oltára, atď. a viac.

Pravdu máte, — že *iba* bez *h* stáť má; že chybné *za to* že som ťa schytil s *preto že* atď. zamenit' má. Tiež lokál má byť *hájoch*.

Ale vari dost' už bude o tých práškoch. U nás vôbec je ani nemožno ešte, ba ani neužitočno sa toľme kefovať, kde je tvorenie ešte v behu, lebo by to bolo len na skazu reči našej. Nám radšej

prichodí formy, slová, frázy krasomluvné práve shľadávať, jak odhadzovať. Potom len, keď to bude sobrané, preštudované, možno bude aj zostaviť pravidlá gramatiky a syntaxi také, na ktoré sa opierať bude možno. Dosiaľ to máme len všetko dočasné. Od ľudu sa nám nadbá reč našu učiť, aby sme neprešli tak ako Maďari (keby nie tých pár ortológov), pohrdnúc reálnou postat'ou svojou, napokon nenašli sa v „luftě“. — Prosím Vás teda úctive toto všetko mať pred očima pri korektúre. Čo sa obsažných poznámok Vašich týče, odpusťte, že ich prijať nemôžem. Pošli ony lebo z Vášho nedopatrenia, lebo zo zatmelosti práce mojej — a tu mi potom nič iné nepozostáva, ako mi vzdychnúť si: tempus et oleum perdidit! a — — alebo komentár napísať — lenže už papiera niet —“ (Listy sú v pozostalosti R. Pokorného a J. Vlčka v strahovskom archíve v Prahe.)

Ako vidno, Botto sa nepodroboval nekriticky návrhom Vlčkovým a svoje osobitosti si bránil. Vidíme, že sa zachovali aj v tlači. V Archíve Matice slov. máme kefové obt'ahy tohto vydania Spevov od str. 4 po str. 75, teda okrem štyroch prvých slôh Úvodu celú Smrť Jánošíkovu, Báj na Dunaji, Báj Maginhradu, Báj Turca, Znamä, Povest' bez konca a začiatok Křížnych ciest. Vlček, ktorý ešte rukopis apretoval, pekne podľa tohto listu vracia „to sú chlapani, to sú“ na „to sa chlapani, to sa“, aj ostatné Bottove pripomienky rešpektoval, pouprednostňoval síce svoje „sťa“ namiesto „jak“, ale inak staral sa zväčša o pravopisnú správnosť. V druhom verši I. spevu Vlček opravil slovo „navatril“ na „nakládol“ (ktože ho nakládol — dvanásti sokoli). Botto poslal rukopis „navatril“, hoci v zošite Sobrané spevy 1879 má už krasopisne napísané „nakládol“. Je to teda zmena Bottova a treba ju akceptovať! To ako príklad.

Podobne treba akceptovať vydanie z r. 1880 ako Bottov text celé a vracat' sa k rukopisom veľmi taktne aj preto, že ide o texty vžitú. (Ináč pozri stranu 491 našich poznámok v stati Úprava textov.)

Na záver tejto otázky nech tu stojí text listu Jaroslava Vlčka Jánovi Bottovi, datovaného v Prahe 1. júna 1880: „Pane slovútny! Úloha moja je skončená, jako ste sami presvedčit' sa ráčili. Niekoľko nepatrných chýb tlačových, väčšinou nedôsledná interpunkcia, nepadá, tuším, veľmi na váhu. V čom sa mi omluvt' prichodí, je ponechanie správnych genitívov „Jánošíkova“, „Svätobojoye“ atď. (Rozumej Smrť Jánošíkova, Žiaľby Svätobojoye namiesto Smrť Jánošíka, Žiaľby Svätoboja, ako bolo dovtedy v tlačených i rukopisných textoch — J. M.) miesto starých „Jánošíka“ etc., čo som urobil na naliehavú radu niektorých vážnych autorít spisovateľských a zvlášte profesora Hattaly. Tiež ponechal som v II. speve Ján. (Jánošíka — J. M.) rým „samopašné *diet'a*“ (miesto Vašnostou opraveného „dit'a“) — a „by t'a“ ohľadom na jiné rýmy ešte nezvučnejšie jako príkladom „nôt'a“ a „vrkoča“ v piesni „Dunaju, Dunaju“ atď. Tieto veci prosím tedy láskave prepáčit'; stali sa v záujme dobrej veci. — Ďalej sa šírit' nebudem. Až príjdem, jak dúfam, o prázdninách do Banskej Bystrice, prehovorím s Vašnost'ou o niektorých vážnych otázkach, ktoré sa lepšie ústne pretriasajú než píšu. Týmto príjmite len, pane slovútny, iskrený výraz velikej radosti mojej nad znamenitým prijatím, jakého poemata Vaše doznávajú v Čechách, na Morave i u nás. Sledujem hlasy ty s nepretržitou bedlivosťou a vidím vždy jasnejšie, že vyplňuje sa najkrajší sen, najhorúcejšia túžba môjho života: zblíženie trvalé, skutočné zblíženie sa dvoch rodných bratov k jedinému šíku, v jeden mocný národ československý. Pozdravujúc uctive i srdečne svojích priaznivcov v Bystrici, znamenám sa Vám v úcte hlbokoj Jar. Vlček, kand. prof. (List v Archíve Matice slovenskej v Martine.)“

V tomto vydaní Bottových Spevov videl sa teda i cieľ politický, obnovenie národnej jednoty československej. Azda preto dívali sa v Martine na podnik s Knihovnou československou s rezervou, takže do veci zainteresoval sa aj Hviezdoslav a v liste Jozefovi Škultétymu píše 12. mája 1880: „Pokorný si sťažoval, že Martinci jeho podnik nevel'mi hodlajú podporovať. Jak to? Teda bez zbierky napr. Bottových básní by sme mali ešte jednu večnosť živorit'? — —“

K Spevom napísal R. Pokorný tento Doslov (str. 225 n.):

„Odezdvájice prvý svazek této knihovny veřejnosti povinni jsme omluvit se, že nepodáváme slíbeného životopisu Jana Botta. Skromný pěvec ani netušil, že proti jeho vůli opatřen bude svazek tento podobiznou jeho, již kreslil Karel Maixner a ryl Fr. Patočka. A jen nevinné lsti, kterou nám dobrý Janko snad odpustí, děkujeme, že můžeme podati zde tato životopisná data.

Jan Botto narodil se na Rimavě řece v dědince Vyšším Skalníku roku 1829. Nižší gymnasium odbyl v Ožďanech, vyšší v Levoči. Kurs měřický počal s osudným rokem 1848 na universitě v Pešti. Odbyv si rigorosa 1852 i dvouletou praksi, Botto obdržel roku 1854 diplom občanského měřiče. Národní vědomí vzbudilo se v Bottovi na ústavě Levočském. Tam vystěhovali se Štúrovi žáci z Prešpurku, když bylo jich milému učitelovi zabráněno na ústavě Prešpurském dále přednášet, a tam přinesli i nauku Štúrovu, která v nových ústavách mládeže slovenské, zvláště za slavného správcovstva Jana Francisciho (Rimavského) zaskvěla se zorou nového života. Budilo se všecko a co vzbudilo se, to zpívalo. Mezi mnohými začal zpívat i náš Botto. „A tak od tých čias čo naspieval, nádejami i žiaľmi toho nového života uchvátený, to obsahuje sbierka táto.“ Jan Botto jest inženýrem v Báňské Bystřici. Jí na blízku, v Radvani, prožil Botto dlouhý krásný čas při srdci zvěčnělého pěvce „Detvana“, Ondřeje Sládkoviče. A tam má dumavý pěvec Jánošíkův dosud milé místočko, Sládkovičův hrob.

Děkujeme srdečně všem, kdož nám pomohli nadšenými slovy, radou i skutkem uvést podnik tento v život. Zvláště vzpomínáme vděčně pomoci pražských bratův Slováků, jmenovitě výdatného spolupracovníka pana Jaroslava Vlčka. Víme na dostač o těch obtížích, které podnik náš dosud čekají, avšak doufáme pevně, že vyjde za krátko ze dvojího ohně neporušený a jak ocel vykalený. Ostatně ubezpečujeme každého, že program knihovny této vznikl v čistých srdcích slovanských a že slovanské hlavy, potřeba-li bude, i obhájit ho dovedou.

Druhý svazek vyjde letos na podzim a přinese dílo buď dra Ml. J. Hurbana, buď Štěpána Fajnora, buď Adolfa Heyduka. — Příhlášky díti se mohou později opět napřed.“ (Ako už vieme, 2. zväzok vyšiel až r. 1890, a nie tieto knihy.)

Ďalej Pokorný vysvetľuje slovenskú výslovnosť niektorých hlások, uvádza Bottove odchýlky od spisovnej slovenčiny atď. Pridal i stručný slovníček pre českých čitateľov (230 — 2).

Spevy Jána Bottu vyšli druhý raz starostlivosťou Jozefa Škultétyho v Turč. Sv. Martine nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku roku 1909. Toto vydanie označené je ako „tretie“ akiste omylom, pretože sa nám nepodarilo zistiť nijaké „druhé“ vydanie. Škultéty pridol celý oddiel básní (VI.): Pútnik, K mladosti, Spievať?, Tajný šuhaj, Schytili ma, Renegátovi, Pieseň Jánošíkova, Práčka na Rimave, Bájoslovné spevy. Tajný šuhaj a Pieseň Jánošíkova sú z levočských rukopisov — všetky, Dobšinským poslané, už predtým Škultéty v Pohľadoch poodtláčal. U nás sú Tajný šuhaj, Pieseň Jánošíkova a K mladosti v odd. Poézia mladosti, ostatné v odd. Z pozostalosti básnikovej.

Pravda, Škultéty neodtláčil Doslov z I. vydania, ale sám napísal stručnú stať „Ján Botto“ na záver (str. 243 — 246) takto:

„Ján Botto je jednou z tých vzácnych postáv našej literatúry, na ktorých sa zakladá dobrá povest' slovenskej poézie. Narodil sa 27. januára 1829 na Vyšnom Skalníku v Malom Honte, na Rimavskej doline, v roľníckej rodine, ktorej členovia boli napospol obdarení, duchovne rozvíti ľudia. Do škôl chodil v blízkyh Ožďanoh, potom v Levoči. Pavel J. Šafárik, ktorý študoval v prvom a druhom desaťletí XIX. stolia, pozdejšie s oškľivosťou hovorieval o

uhorských školách pre ich ‚divokú nekázeň a protislovanského ducha‘; národné povedomie u Šafárika prebudilo sa tak, že v Kežmarku zvláštnou náhodou dostal sa k spisom Jozefa Jungmanna a Bohuslava Tablica. O tridsať rokov, keď už Botto chodil do školy, nebolo lepšie; ešte zhoršilo sa, podľa toho, ako vzťahali sa maďarizačné snahy. Levoča však od druhej polovice tridsiatych rokov bola prít'azlivá pre mladých Slovákov; tu účinkovali ako profesori Michal Hlaváček a Pavel Tomašek; roku 1844 do Levoče prešla slovenská mládež i z Prešporka, keď tam Ľudovítovi Štúrovi zakázali po slovensky učiť.

Botto Levoči ďakoval za svoje národné prebudenie. Po príchode prešporských vyst'ahovalcov slovenská mládež tu veľmi vážne, až prísne pripravovala sa pre život. Spravovať ju, v usozumení s prof. Hlaváčkom a s predstavenstvom levočských škôl, Slováci vystrojili Jána Francisciho, ktorý v Prešporke už bol zavŕšil svoje štúdiá. Mládež duchovne kŕmila sa Hollým, Kollárom, Šafárikom. V schôdkach Slovenského Ústavu zo starších študentov kto čo najlepšie vedel, to prednášal ostatným; pritom šuhajci hľadeli vynikať i prísnymi mravy. Bude treba zistiť, kedy Botto prišiel z Oždian do Levoče; tak sa zdá, že už po prešporských vyst'ahovalcoch, asi v jaseňi 1844. Roku 1846, pod menom Janka Maginhradského už vynikal v takzvaných zábavníkoch levočských (‚Život‘, ‚Holubica‘, ‚Považja‘), do ktorých mládež vpisovala i svoje literárne pokusy i sbierky prstonárodnej slovesnosti slovenskej. Pavel Dobšinský, tiež levočský žiak z tejto doby a potom v živote azda najdôvernejší priateľ nášho básnika, zaznačil, že hneď vtedy radi rečnievali Bottovu báseň *Tajný šuhaj*.

Techniku študovať Ján Botto roku 1848 išiel do Pešti. Rigorosa poskladal si roku 1852 a po dvojročnej praxi (1854) dostal inžiniersky diplom. Už roku 1853, i pozdejšie robil v Turci pri komasáciách u inžiniera Fr. Fillu, horlivého národovca slovenského. Skoro dostal sa za urbariálneho inžiniera na komorské panstvá a býval v Banskej Štiavnici, od roku 1870 v Banskej Bystrici.

Hotovým básnikom Botto bol už na školských laviciach, v Levoči. Je mystický a ľúbi alegóriu, no povie len niekoľko slov, už cítiť dych poézie. O básni *Báj Maginhradu* Sládkovič napísal, že ‚potomstvo bude ju študovať v spôsobe klasikov dôstojnom‘. Z jeho najcharakteristickejších básní niektoré už v Levoči boli hotové, sú zapísané v ‚zábavníkoch‘ levočských. Pri *Piesňach vojenských* v pražskom vydaní *Spevov* roku 1880 básnik poznačil, že sú z rokov 1818 až 1850; proti tomu Dobšinský (Slov. pohľ. 1883, str. 409) však svedčil: ‚Ale veru tieto už v zábavníku *Holubici* roku 1817 dňa 23. februára odpísané sú, a to tak, jak vydal ich Viktorín v *Lipe* III.‘ O *Smrti Jánošíkovej* tiež sám Botto vraví, že pokúsil sa ‚sostaviť tento obraz ešte roku 1847‘.

Táto báseň získala pôvodcovi najviac uznania. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch vo vzdelávacích spolkoch slovenskej mládeže a pri rozličných verejných príležitostiach bývala často prednášaná — ak nie celá, čiastky z nej. Kritika vytýkala Bottovi, že napísal len *smrť* Jánošíka, predstavuje ho už len chyteného, a mohol ‚darovať národu epos‘. Ale výčitka je sotva spravodlivá; kritika nemôže predpisovať, čo kto mal napísať. A u Bottu i Jánošík v žalári je temer *celý* Jánošík. Keď ešte neznal o takej výčitke, básnik náš poznamenal: ‚O histórii Jánošíkovej dozvedel som sa síce len roku 1866 (keď jeho báseň už bola vytlačená); ale čože bych bol mal z nej, kebych ju bol dostal i skôr? Nechcel som životopis písať toho ‚priestupníka‘ vo Sv. Mikuláši odsúdeného a odpraveného, ale chcel som maľovať junáka svobody v ústach slovenského ľudu žijúceho, ktorý rástol v duši jeho po celú päťstoročnú epochu poroby a ktorému onen azda iba meno, i to len zčiasťky, dať mohol.‘ O elegičnosti básne hovoriť zas je omyl; Bottov Jánošík ani pred šibenicou nie je elegický. Apostrofujúc svobodu, Jánošík hovorí:

Preto, že som ťa schytil, keď ťa psi trhali,
a vyniesol omdletú medzi Tatier skaly —

preto mriet?!

a to je sotva elegické. Lyrické časti básne sú vzácne i pre svoju príbuznosť s prstonárodnou poveseňou slovenskou. „Poet — hovorí Svetozár Hurban o tejto stránke *Smrti Jánošíkovej* položil hlavu svoju na prse svojho ľudu a tak načúval tlkot jeho srdca... Z úst ľudu sobral najzvučnejšie slová, z hrdla spevavého ľudu najsladšie tóny...“

Botto zostal neženatým. Umrel v Banskej Bystrici 28. apríla 1881 — ešte len 52-ročný.“

Škultéty napokon napísal o tomto svojom treťom vydaní (Spevy 1909, str. 246) toto:

„Vydanie roku 1880 tlačilo sa z nových rukopisov básnikových, čo do textov my teda pridržali sme sa ho s najväčšou prísnosťou. V *Smrti Jánošíkovej* miesto

Ostávajúte zdravý, vy domové prahy —
nebudú viac na vás moje biele nohy;
 ostávajúte zdravý, vy domové kľučky —
nebudú viac na vás moje biele rúčky,

dali sme (na 21. str.) podľa vydania v Lipe:

Ostávajúte zdravý, vy domové prahy,
nekročia viac cez vás moje biele nohy;
 ostávajúte zdravý, vy domové kľučky —
nebudú viac na vás moje biele rúčky.

Lebo v texte z roku 1880 slová „nebudú viac na vás“ (nohy na prahoch) pokladáme za tlačovú chybu.

V svojom výtisku *Spevov* (1880) Botto robil premeny a opravy, ktoré Pavol Dobšinský prepísal a dal vytlačiť v *Slovenských pohľadoch* (1883, str. 475). My — z akejsi nerozhodnosti — uviedli sme tieto premeny a opravy len od 123. strany.

Epigram *Samkovi Medveckému* (1868) z tých Dobšinského výpisiek prišiel do nášho vydania.

Rozmnožili sme ho i o celý cyklus básní (str. 213 — 238). Vybrali sme ich z pozostalosti básnikovej, vytlačenej v *Slovenských pohľadoch* (1883: 455 — 476, 1884: 172 — 176) a zčiasťky zachovanej v levočských „zábavníkoch“ i v rukopisoch jeho. Kde sa náš text nezrovnáva celkom s publikovaním Dobšinského (*Slov. pohľ.* 1883. str. 455), tam držali sme sa rukopisu. Cyklus tento (VI) mal prísť vlastne o jedno miesto hore vyššie, pred preklady. Ak je takto chyba, napravia ju budúci vydavatelia.

Rukopisy Jána Bottu budú v Muzeume v Turčianskom Sv. Martine.“

K týmto Škultétyho poznámkam len toľko, že slová „nebudú viac na vás“ nie sú tlačovou chybou, sú i v rukopise (*Spevy* 1879), ponechali sme ich teda nezmenené. Dobšinským uverejnené opravy Bottove uviedli sme dôsledne; tak dostal sa sem i epigram Samkovi Medveckému. Vyznačíme ich v poznámkach k jednotlivým básňam.

Toto vydanie vyšlo znovu ako vydanie „štvrté“ tým istým nákladom r. 1921 doslovne, s jedinou

zmenou, že Škultéty cyklus básní, ktorými rozmnožil vydanie z r. 1880, dal pred preklady, teda ako V. oddiel.

Odvtedy Spevy Jána Bottu nevyšli. Odtlačali sa len príležitostne jednotlivé básne, najčastejšie Smrť Jánošíkova i v osobitných vydaniach, najmä pre školské potreby. Bibliografia týchto vydaní a odtlačení mohla by byť zaujímavá pre poznanie, ako sa Bottova poézia popularizovala, inými slovami, ako sa za vyše tridsať rokov zanedbávala. Z jeho drobnejšej poézie poznala mládež iba to, čo sa vybralo pre čítanky, i to len mládež študujúca.

Spevy I. — Smrť Jánošíkova

Vznik r. 1848 — 1858. Prvé odtlačenie v Lipe, roč. II, 1862, str. 251 — 278 pod názvom Smrť Jánošíka s podtitulom Romanca. Lipu, národný zábavník, vydával Jozef Viktorin v Pešti. Botto poslal Jozefovi Viktorinovi Smrť Jánošíka s listom, datovaným 10. júla 1861 v Banskej Štiavnici. List znie:

Velectený pane! Osmelujem sa Vám posielat' tu pripojenú báseň do vinst' majúceho II-ho ročníka Lipy. Akže ju budete len môcť upotrebiť. Druhé drobné piesne som Vám tiež poslal (Báj Maginhradu, Na Dolinu rimavskú, vyšli v tom istom ročníku — J. M.), ale toho viem, že dosť máte.

Poznamenanie k zlomkom tejto povesti pre Slovákov obšírno sa myslím nepotrebuje — ináče ak by ste niečo poznamenat' k jednotlivým výrazom za potrebné držali — to Vašej dobrej vôli ponechávam. Ja aspoň toto poznamenávam:

Jánošík je osoba historická z počiatku predošlého stoloetia, pred uvedením urbáru živšia — keď ešte osud ľudu cele od svevoli panskej zavisel. Ako zbojníka ho história a zákon odsúdili; ale povest' ľudu, v ktorej až posial' žije, zmyla ho od vín. Ja v prítomnej práci vzal som si stanovisko toto posledné a podľa rozprávok ľudu cele pokúsil som sa tieto zlomky napísať, predstaviac ho v nich ako hrdinu národného. Porozumie im každý, ktorý očul povesti o Jánošíkovi a ktorý poznal z histórie minulosti ten nevoľný stav ľudu, zvlášte od roku 1514 až po 1767, t. j. od pádu Dóžovho až po uvedenie urbáru M. Theréziou. — Ináče jeho hrdinské činy najdu ešte podistým spevca svojho, ktorý ich dôkladnejšie oslaví.

O rukopis Vás úctive prosím — ráčte mi ho i v páde upotrebenia hned' po odpise, zvlášte ale v páde neupotrebenia istotne nazpäť poslať. Najpohodlnejšie Vám to bude príležitosťou na redakciu Sokola odoslať.“ (Časopis pre krásne umenie a literatúru, Sokol, vydával v Štiavnici priateľ Bottov Pavol Dobšínský.)

Predposledný odsek tohto listu po nepatrnej štylistickej úprave odtlačil Jozef Viktorin ako „Poznamenanie“ pôvodcovo k Smrti Jánošíka na str. 251, preto ho tu znovu necitujeme.

Smrti Jánošíka v Lipe, str. 250, dal Botto ako motto tieto verše z básne Zverbovaný od Janka Kráľa:

Neznáte už ľudia, ani znat' nechcete,
čo je mladý šuhaj na tom širom svete; —
keď žilky ihrajú jak mušky na slnci
a myslí behajú jak bublinky v hrnci.

V rukopisoch z r. 1873 a 1879 už týchto veršov niet, ani vo vytlačených Spevoch.

K veršu „Ktože ho nakládol? dvanásti sokoli“ dal redaktor (Viktorin) pod čiaru (str. 255) túto poznámku: „Tí ‚dvanásti sokoli‘, o ktorých je tu reč, boli, vraj, dl'a mena nasledujúci: 1. Jánošík. — 2. Surovec. — 3. Ilčík. — 4. Adamčík. — 5. Hrajnoha. — 6. Potúčík. — 7. Uhorčík. — 8. Garai. — 9. Tarko. — 10. Mucha. — 11. Ďurica. — 12. Michalčík.“

K Smrti Jánošíka má v rukopisoch Sobraných spevov z r. 1879 tieto poznámky: k veršu „zafundží — a zradný *Gajdošík* mŕtvola“ (Spev 2.) — „bývalý člen jeho družiny“; k veršu „len raz sa *činčierom* dokola zaženie“ (Spev 2.) — „činčiere = putá, turecké slovo, dosiaľ bežné na Rimave ako hranici bývalého tureckého panstva“; k veršu „Noc je. Spí *čierno mesto* jak (vo vydaní „sťa“ — J. M) ten tyran starý —“ (Spev 3.) — „historicky sa udáva, že J. sedel a odpravený bol v Lipt. Sv. Mikuláši, ale tradícia spomína, že v Prešporku“ (Bratislava — J. M.); k veršu „čo kedysi tri krajiny neboli dost' pre ne“ (Spev 4) — „Jánošík krem Slovenska zbíjal aj za hranicami v Poľsku a Slezske“; k veršu „a tie mená vyt'até na tatranské skaly“ (Spev 8) — „Počul som, že okolo Klenovca na viac miestach po horách majú byť akési písma a čiary na bralách vysekané, a to že sú vraj mená a obrazy Jánošíkovej družiny; možno medzitým, že to runy“

Naše odchýky v Smrti Jánošíkovej od vydania Spevov z r. 1880:

Úvod (str. 262), verš „bystrých chlapcov duniaci krok:“ zakončili sme dvojbodkou podľa rukopisu Spevov z r. 1879, zdá sa nám to primeranejšie ako bodka. Spev 4. (str. 274) vo verši „čo kedysi tri krajiny neboli dost' pre ne“, dali sme „tri krajiny“, ako je v oboch rukopisoch (1873 aj 1879) a odstránili sme porušený rozmer verša. Úvod (str. 263), verš „povedá — *pôjdete s nami!*“ — zmenili sme na „povedá — *no pod'te s nami!*“ Podľa udania Dobšinského v Slovenských pohľadoch III, 1883, str. 475 opravil si ho Botto takto v svojom exemplári tlačených Spevov. K smrti Jánošíkovej má Botto v Spevoch na str. 221 — 2 túto poznámku:

„Jánošíka, vlastne Jura Janošiaka, jako kapitána t. z. *hôrnych chlapcov*, odsúdil ku smrti líptovský stoličný súd po predbežnom menšom i väčšom mučení. 18. brezna 1713 bol za ľavé rebro zavesený na hák a odpravený. (Vidz krim. akta a rozsudok v archíve mesta Liptovského Sv. Mikuláša).“

Jánošík žil v dobu tú neblahú, kde osud ľudu závisel vo všetkom na svedoli panskej; kde ľud — *misera contribuens plebs* — nemal žiadnych práv, len povinnosti: nie práva osobného, vlastnickeho, ba ani len práva ku slobodnému s'ahovaniu sa. Bol tak prikutý k derešu, ako k tej nesvojskej zemi — *glebae adstrictus*. Povinnosťami mu bolo zásobovať krajinu grošom i krvou, zemské panstvo robotou a kostol týmže. Doba tá poddanstva začína sa temer hneď s dejepisom Uhorska. Už v ustanoveniach prvého kráľa Štefana sú po nej stopy. Ale zvlášť od roku 1312, keď Karol Robert premohol mocného „pána Váhu“ Matúša de Chaak (čítaj Čák), i Matúšom Trenčianskym menovaného oligarchu, zničil i tie zbytky patriarchálnej správy slovenskej docela a zaviedol feudalism západný po celej krajine. V túto dobu poddanstvo trpelo mnoho, ale najviac od r. 1514 až po 1767, t. j. od pádu Dóžovho až do zavedenia urbáru Máriou Teréziou, čím ako-tak ohraničila sa panština takrečená, predtým neviazaná ničím. Konečne známy zákon z r. 1848 vyriekol úplné oslobodenie poddanstva.

V túto dobu úplného ešte poddanstva zjavil sa Jánošík dobrodincom a ochrancom utiskovaného ľudu. Patrnó, že ľud slovenský, od toľkých stôletí trýznený, zaľúbil sa do smelého tohoto šuhaja a dl'a povahy svojej odial si ho do báječného rúcha „*junáka svobody*“, zidealizoval si ho až do nesmrteľnosti. Odpravili ho síce, ale on ožil v pamäti ľudu vo svetle tým jasnejšom; bo smrť len zmyla z neho tône vín a on zjasal sa v kruhu svojich ctností jako ideál bojovníka

za voľnosť ľudu.

A čože ten ľud rozprával a rozpráva až dosiaľ o ňom? Jánošík že pravdu zastával a krivdu bil. Chudobným dával, bohatým brával; zvlášte žiakom meral dukáty klobúkom a dievčinám na vená červenú angliu od buka do buka. Bol vraj spriaznený s nadprirodzenými mocmi, od ktorých dostal valašku i čarovný pás a tým stal sa neporaziteľným. Boje bítal s celými župami. Cisárovi sľúbil pluk vojska postaviť, ak mu dá milosť, i dal mu — lenže pozde došla. Ale zato tá stolica, čo ho odsúdila tak náhlo, musí vraj zaň až dosiaľ platiť daň: mericu červencov (dukátov) atď.

Ľud ten dobrý maľovať si ho dal s dvanástimi súdruhmi jeho a obraz ten maľovaný na skle nesmel chybeť pri obrazoch svätých ani v jednej izbe slovenskej. —

A dľa týchto tradičných črt pokúsil som sa ešte r. 1847 zostaviť tento obraz. O histórii Jánošíkovej dozvedel som sa síce len r. 1866; ale čože bych bol mal z nej, kebych ju bol dostal i skôr? Nechcel som životopis písať toho „*priestupníka*“ vo Sv. Mikuláši odsúdeného a odpraveného, ale chcel som maľovať toho *junáka svobody* v ústach slovenského ľudu žijúceho, ktorý rástol v duši jeho po celú päťstoročnú epochu poroby a ktorému onen azda iba meno, i to len zčiasťky, dať mohol.

Tol'ko na objasnenie predmetu i stanoviska.

O menách a počte družiny Jánošíkovej nemožno dozvedieť sa teraz ničoho určitého. Iných spomína listina historická, iných ľud.“

Tu spomína Botto, že sa pokúsil „ešte roku 1847 zostaviť tento obraz“. V literárnej histórii odvtedy sa tento dátum spomína, hoci od r. 1883 je už známe, že Pieseň Jánošíkovu napísal r. 1846. Alebo sa Botto v tejto poznámke o rok prepísal, alebo začal pracovať na Smrti Jánošíkovej r. 1847. No jasné je, že myslí na Pieseň Jánošíkovu z roku 1846, ako vyšla v Holubici (viď poznámku k Piesni Jánošíkovej na str. 508).

Podľa odtlačenia v Lipe vyšla Smrť Jánošíka ešte v Slovenskej čítanke pre nižšie gymnáziá, zostavil Emil Černý, diel II., B. Bystrica 1865, str. 46 — 56. Odtlačené je pre školské potreby — neúplné, ako príklad balady. Samostatne vyšla Smrť Jánošíkova už podľa Spevov z r. 1880: 1. Vybrané slovenské spisy I. Smrť Jánošíkova, Margita a Besná od Jána Botto. Zvolen 1908. Tlačou a nákladom kníhtlačiarne Eduarda Bertana. 2. Knižnice československá IV. Pořádá František Frýdecký. Ján Botto Smrť Jánošíkova. Nakladateľ Přemysl Plaček v Pacově. 1918. — 3. Pramen, sbírka českých a slovenských klasiků. Svazek 4. Ján Botto, Smrť Jánošíkova. Vysvětlivkami, slovníčkem a poznámkami opatřil dr. Alois Gregor, profesor dívčího reál. gymnasia v Brně. Nakl. Stanislav Kočí. Brno 1923. — 4. Jindř. Bačkovského československá národní četba svazek 10. Ján Botto Smrť Jánošíkova, Praha, I. vyd.? II. vyd. 1925, III. vyd. 1934. — 5. „Holubica“ Knižnica československá, zväzok I. Ján Botto, Smrť Jánošíkova. Poriadajú Joža Pospíšil a Ferdiš Duša, vydáva Kruh priateľov Slovenska v Trenčianskej Tepelji. Nedatované. — 6. Čítanie študujúcej mládeže zv. 13. Vydáva Matica slovenská. Martin 1927, 1929, 1938, 1947, 1951. — Dobré slovo, zv. 27, Matica slovenská, Martin 1934. — 8. The Death of Jánošík By Ján Botto. English translation by Ivan J. Kramoris. Published in the U. S. A. by the National Slovak Society of the U. S. of A. Pittsburgh. Pa, 1944. (Vydanie Národného slovenského spolku v Pittsburgu.) Okrem toho vyšla Smrť Jánošíkova a ukážky z nej v čítankách, rozličných literárnych príručkách a edíciách a publikáciách.

Úvod

1. Podľa prvých veršov básne uhádnite, čo bolo podľa lyrického subjektu (zjednodušene podľa básnika) najsilnejším impulzom k jej napísaniu.

Úlohy sú zvyčajne umiestnené vedľa veršov, v ktorých máte hľadať odpoveď. Modrou farbou sú označené otázky a verše, na ktoré sa treba sústrediť. Zelenou farbou sú zvýraznené dôležité pojmy.

Oj, city moje, iskry hromové!
Čože robíte taký zhon?
Veď vás už idem v slzách i slove
z úzkych prsov vypustiť von!

Ej hej! vypustiť — ach! ale ako?
vy rozkoše, žiale moje!
keď to od srdca k srdcu deľako —
a tým svetom tak chladno je!

Keď nemá slová — šatočky súce,
pre vás, deti, úbohá mať!
Či vás v zodraté prózy onuce,¹
vás zlatovlásky, mám odiať?

Nie, radšej zhyňte v srdci zavreté,
do kvapky krv vypite mi, —
než by ste mali žobrať po svete,
neznané blúdiť po zemi!

„Netráp sa, mati, o naše šaty,
len košielky nám daj biele;
však dobrí ľudia budú nás znati
po hviezdach zlatých na čele.

Hej! a vieme my jeden kraj kdesi,
kde nás iste príjmu radi:
pôjdeme, mamko, v slovenské lesy,
v ten svet pekný bujne mladí!

Tam nás už čaká jedľa šedivá,
už z diaľky náruč vystiera:
„Vitajte, deti!“ k nám sa prizýva,
„ja vám budem za matera!“

Na mäkké lono si nás usadí,
zavinie do tieň-pláštika,
povešou bájnou o svojej mladí
v sen milučký učičíka.“ —

Jaj! deti, to tam zakliate lesy,
tam mne vy večne zaspíte!
„Neboj sa, mamko, však nás raz vzkriesi
lastovička na úsvite.

2. Z prvých dvoch strof vypíšte slová, ktoré sa vám spájajú so slovom cit.

Štúrovci boli romantickí básnici. Ich *hrdina* či *lyrický subjekt* prežíva silný cit, najmä v spojení s vlastenectvom. V slovenskej a českej literatúre takéhoto hrdinu vytvoril už Ján Kollár vo svojej básni *Vlastenec*. A štúrovci Kollára zbožňovali.

3. V tretej a štvrtej strofe vyhľadajte: a) slová, ktoré vytvárajú obraz chudoby a b) slovo, ktoré s nimi ostro kontrastuje.

V tretej a štvrtej strofe nastupuje *sociálna tematika*. Sociálne požiadavky boli v 40. rokoch 19. storočia pre ľudové vrstvy ešte naliehavejšie ako požiadavky národné.

Typickou črtou romantickej poézie je použitie tzv. *kontrastného kompozičného princípu*.

4. V celom Úvode básnickej skladby postupne vyhľadajte pomenovania symbolov. Môže ísť napr. o čísla, farby, zvieratá, prírodné útvary a pod.

Ján Botto býva považovaný za *majstra symboliky a alegórie*.

5. Na obavy matky odpovedá jedno z detí slovami: „Neboj sa, mamko, však nás raz vzkriesi lastovička na úsvite.“ Ak nejde v skutočnosti o ráno a o lastovičku, aký alegorický význam môže mať úsvit, ktorý spomína mladý budúci zbojník.

V čase štúrovcov bola silná cenzúra, ktorá striehla na všetko, čo evokovalo vzburu/revolúciu/buričstvo, preto často pracovali s *alegóriou*. Vyjadrovali sa „šifrované“, v *inotajoch*.

¹onuca — kus látky na ovinutie chodidla pred obutím sa, kedysi používanéj ako ponožka

Abo donesie Pán Boh k nám včielku,
 abo dcéru šumiacich hôr,
 čo spevné ústka prítke nám k čielku
 a na ruky pojme nás hor’.

Abo nás zbudí dupot jeleňov,
 čo na čistý idú potok;
 abo, čo chodia horou zelenou,
 bystrých chlapcov duniaci krok:

„Kto to?“ — No — ľaľa! — či nás neznáte?
 Ved’ sme my tiež tak ako vy
 zhodili biedy jarmo² prekliate,
 poddanstva striasli okovy!“

„Tak? tedy dobre, to sme si svoji“ —
 povedá — „no poďte s nami!“ —
 „A my pôjdeme s nimi po zboji
 hore-dolu dolinami. —

Neboj sa, mamko! dobrí to ľudia,
 bárs sa ich ten svet aj bojí;
 keď aj v zápale časom poblúdia,
 krajšie to, než hniť v pokoji.

Nesúď ich! Čistá duša ich mladá —
 bárs aj zbroj krvou sfřkaná.
 Mladosť každého objíme rada,
 kremä hada a tyrana.

Nehaň ich! To nie rytieri draví
 krajov, kde slnko zachodí;
 to nie východu vztekľé ohavy:
 to voľné deti prírody.

Hrdí jak ten ich Kriváň vysoký;
 veselí jak jarné pole;
 smelí jak tie ich hôrne potoky —
 a jak vetor svojej vôle.“

Oj vetor, víchor širokej vôle
 v prsiach mladistvých zrodený! — —
 On s sebou nesie deti sokolie,
 nesie, nesie — ku šibeni.

„Ej, počkajže len, keď noc stoveká,
 noc poroby raz sa stratí —
 keď v svetle pozná človek človeka,

6. V básni nastupuje *zbojnícka tematika*. V ľudovej slovesnosti ju pozorujeme od 17. storočia. Zbojník je zobrazovaný ako hrdina, ktorý zbavuje ľud sociálneho útlaku, bohatým berie a chudobným dáva; ako búriaci sa slobodný človek. Nie ako vrah, násilník, zlodej... Odborne sa povie, že *hrdina je idealizovaný*.

Z farebne zvýraznených veršov vypíšte príklady na idealizáciu zbojníkov.

7. Aj tu môžeme pozorovať uplatnenie **kontrastného kompozičného princípu**. **Zo zvýrazneného textu vypíšte príklady na kontrastný kompozičný princíp.**

8. *Štylistický prostriedok, ktorý nahrádza priame pomenovanie opisným vyjadrením, sa nazýva perifrása, napr. L. Štúr použil namiesto slova „história“ opisné vyjadrenie „prísna tvár času“, kedysi sa o „parkoch“ hovorilo ako o „zelených plúcach mesta“ a pod.*

Z označených veršov vypíšte perifrázu, ktorou autor pomenúva zbojníkov.

V týchto veršoch sa nachádza kľúč k riešeniu jednej z vyššie uvedených úloh.

²jarmo — drevená konštrukcia na zapriahanie dobytky, obyčajne volov

Ľudia prerečú odkľatí;

keď sa im mladé krídla rozviažu,
ich let mrákavy prebrodí:
oni, sokoli, svetu ukiažu
cestu ku slnku slobody!

Nebanuj, mati, s tou chasou mladou
musíme von v slobodnú diaľ!
Zbohom! — čujeme huk vodopádov,
pieseň chlapcov z vysokých brál.“

Tak len necháte tú chalup úzku —
idete ta hľadať drusov?!³ —
Chod'te! Však vy tiež raz na motúzku
odvisnete kritikusov!

*Slovensko je zobrazené ako zakliata krajina. Jej odkliatie je túžbou hrdinov. Všimnite si, že diela štúrovcov majú predovšetkým **agitačnú, mobilizačnú funkciu**. Štúrovci používali pero ako „zbraň“.*

9. „Mladé krídla“... „chasa mladá“... Zahrajte sa na uhorského cenzora a vyjadrite podozrenie, koho v skutočnom živote by mohli pripomínať fiktívni zbojníci.

³drus — druh, priateľ

Horí ohník, horí na Kráľovej holi.
 Ktože ho nakládol? — dvanásti sokoli.
 Dvanásti sokoli, sokolovia bieli,
 akých ľudské oči viacej nevideli!
 Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier,
 akoby ich bola mala jedna mater;
 jedna mater mala, v mlieku kúpavala,
 zlatým povojníčkom¹ bola povíjala.
 To sa chlapi, to sa jak oltárne sviece,
 keď idú po háji, celý sa trbliece.
 Košiel'ky zelené, striebrom obrúbené,
 klobúčky obité, orlom podperené;
 valaška, karabín² a pištoľiek dvoje:
 to sa chlapi, to sa, potešenie moje! —
 Keď vatra rozložia na hronskom pohorí:
 v dvanástich stoliciach biely deň zazorí.
 A keď si od zeme chlapi zadupkajú:
 dvanástim stoliciam žilky zaihrajú.
 Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne:
 to až hen v Budíne srdce pánom stisne!

Hory, šíre hory — to ich rodné dvory,
 hole, sivé hole — to ich voľné pole —
 a na tom Kriváni zámok murovaný:
 ktože tým pod slnkom voľne žiť zabráni?!...

A ten ich kapitán, to je len veľký pán!
 Perečko beľavé, červený dolomán;³
 keď ide po hore, ako ranné zore,
 keď ide po lese, celý svet sa trásie!

Od Tatier k Dunaju ľudia si šopkajú:
 Ber, pane, tie dane, však príde rávanie.
 Ber, vlčko, však ty to zaplatíš raz kožou!
 nezvieš skiad', iba keď zblysne dvanásť nožov:
 „Stoj! tisíc hrmených!“ — vyskočia desiati —
 „stoj! — daj Bohu dušu a chlapcom dukáty!“
 Nad hlavou paloše, na prsiach pištole:
 „Sem, pane, tie zdrané slovenské mozole!“ —

10. Keď chceme charakterizovať prozodické (t. j. zvukové) vlastnosti štúrovskej poézie, máme to jednoduché. Stačí spočítať slabiky vo veršoch. Uved'te, koľko slabík dominuje vo farebne zvýraznených veršoch. Takýto počet slabík sa už od staroveku vníma ako vhodný na zobrazenie vznešených, *hrdinských tém*, udalostí, keď išlo o bytie alebo nebytie národa.

Keď vo veršoch neurčujeme stopy, ale iba počítame slabiky, hovoríme, že autor použil *sylabický* (t. j. slabičný) *prozodický systém*.

11. Všimnite si, že v polovici verša (po koľkej slabike?) sa pravidelne opakuje malá intonačná prestávka. Objavíte ju tak, že si verše budete nahlas slabikovať. Táto prestávka sa odbornou nazýva *dieréza*. Štúrovci ju používali pravidelne.

12. Vo zvýraznených veršoch sa stretávame s rýmom:

- a) združeným,
- b) striedavým,
- c) obkročným,
- d) prerývaným.

13. „ktože tým pod slnkom voľne žiť zabráni?!...“
 Odpoveďou na túto otázku by mohlo byť:
 „Samozrejme, že nikto!“ Ako nazývame takúto otázku v rečníckom prejave? Ako jej hovoríme v básni?

Zistili sme, že prozodické (zvukové) vlastnosti štúrovskej poézie charakterizuje:

- sylabický prozodický systém (počítame slabiky),
- polveršová prestávka (*dieréza*),
- združený rým,
- absencia veršového *presahu* (tzv. *rytmicko-syntaktický paralelizmus*; povieme si o ňom neskôr)

¹povojník — plátený pás, ktorým sa prevážovala perinka s dieťaťom

²karabín — kratšia, ľahká puška

³dolomán — dlhší mužský kabát zdobený šnúrami

Všimnite si, že viaceré vlastnosti Bottovej poézie, ktoré sme objavovali v predchádzajúcich veršoch, sa v básni opakujú. Počas čítania si doplňajte ďalšie príklady na:

- symboly (zvieratá, čísla, miesta, pamiatky atď.),
- kontrasty (príklady na kontrastný kompozičný princíp),
- príklady na sociálnu tematiku,
- verše so silnou agitačnou/mobilizačnou funkciou atď.

Od Tatier k Dunaju siroty spievajú:
Dajže, Bože, šťastia hôrnemu šuhaju!
Šťastia, Bože, šťastia zrána i zvečera,
a to takou mierou, ako nám on merá.
Merá nám on, merá dukáty z klobúka,
červenú angliu⁴ od buka do buka.

Nad horou na skale perečko sa belie:
kloňte sa chalupy, traste sa kaštiele!
Bo kohos' Jánošík na paloš⁵ načiara,
tomu nespomôžu ani tria cisára;
a komu odpíše lístoček trirohý,
toho nezachráňa múry do oblohy.
Raz junák zapískne — z dvanásť pušiek blyskne;
druhý raz zapískne — tisíc chlapcov zvýskne;
tretí raz zapískne — šablíčky zazvonía
zhora od Považia, zhora od Pohronia —
a jedným sa hlasom ozvú štyri strany:
„My sme u nás doma — my sme tuná páni!“

Horí ohník, horí — nie jak voľakedy —
a okolo ohňa desať chlapcov sedí.
Sedia oni, sedia, do ohníčka hľadia —
do ohníčka hľadia, slovka nepovedia.
Len keď bor zašumie, keď vetor zaveje —
skočia — zavzdychajú: „Jaj, naše nádeje!
Janičko, Janičko, ty naše slniečko!
Čakáme na teba s'ť a na ten deň z neba.
Svitaj, Bože, svitaj, žeby bolo ráno,
aby nás ohrialo slnko maľované!“
Už vatra dohára jak obetná žiara,
a chlapci s'ť a sochy okolo oltára,
sedia oni, sedia do ohníčka hľadia —
do ohníčka hľadia, slovka nepovedia.
Už plamenček malý, — už len blysk slabušký
na nich s'ť a na hrobch svätajánske mušky;
už i ten plamenček pomaly zhasína —
už temno, už ticho jak v stred cintorína.
A kdesi čo zvolá ako nadzemská moc:

⁴anglia — anglické súkno, v ľudovej slovesnosti obyčajne červené
⁵paloš — šabl'a, meč

14. Vo zvýraznenom texte sa stretávame s idealizovanou, ľudovou, predstavou o Jánošíkovi. Pri jeho charakteristike autor používa **hyperbolu (zveličenie)**. Vypíšte si verše, v ktorých autor zveličuje Jánošíkove schopnosti.

Autor pravdepodobne nevedel, že Jánošík sa volal Juraj. V skladbe ho nazýva Janičko. Môže ale ísť aj o zámer, zovšeobecnenie, Janičko – mládenec.

15. Podľa štúrovcov je našou vlast'ou územie, „kde žijem ja a môj národ“. Zo zvýrazneného textu si vypíšte verše, ktoré označujú prirodzené hranice územia patriaceho Slovákom.

„My sme u nás doma — my sme tuná páni!“
K **sociálnej tematike** sa pridružuje **nacionálna tematika**.

16. „a okolo ohňa desať chlapcov sedí.“ Uved'te presne počet a mená chýbajúcich mládenecov. Je to otázka na čítanie s porozumením.

„Jánošík lapený! — Šuhajci, dobrá noc!“ —

Zahučali hory, zahučali doly —
zanôtili chlapci: „Boli časy, boli!
Boli časy, boli, ale sa minuli —
po maličkovej chvíli minieme sa i my!
Keď sa my minieme, minie sa krajina,
akoby odlomil vrštek z rozmarína;
keď sa my minieme, minie sa celý svet,
akoby odpadol z červenej ruže kvet.“

Časti básnickej skladby označené rímskou číslicou nazývame *spevy*: 1. spev – obraz zbojníckej družiny, 2. spev – obraz zlapania Jánošíka...

Padá rosa, padá za bieleho rána,
 plačúci paholček ovečky zaháňa:
 Dolu ovce, dolu, dolu dolinami,
 veď už viac Jánošík nepôjde za vami!
 Dolu kozy, dolu z tej vysokej skaly,
 veď vám už tí páni Janička zlapali!
 Zlapali, zlapali sťa vtáčka na lepe,
 keď valašku zamkli sedem dvermi v sklepe.
 A jeho obstali i zhora i zdola,
 sťa tie čierne vrany bieleho sokola. —

Jánošík za stolom vínečko popíja —
 a pohon zo štyr strán biely dom dobýja.
 Jánošík, junošík, obzriže sa hore:
 už je kolo teba drábov celé more, —
 more šire, more, a ty malý kameň:
 „Podďaj sa, Jánošík, veď ti je už ameň!“ —
 A čo by vás, nemcov,¹ bolo za tri svety,
 to ste Janičkovi iba pod pôl päty.
 A čo by ste z neba ako dážd' padali,
 to ste Janičkovi len pod palček malý!

U dverí sekery, v oblokoch pištole:
 „Hej, veru neujdeš, pekný náš sokole!“
 A čo by ste strely búrkou doň sypali:
 ešte pre Janička guľku neuliali.
 Čo ťať doň budete, ako v hore do pňä,
 košelečka jeho krvou nezamokne.

Jánošík si ešte popíja pomaly —
 a pohon sa naňho dvermi dnuká valí:
 „Chyťte ho!“ — No len, no! sadkajte si málo,
 ešte mi tu kvapka vínečka zostalo!
 „Chyťte ho!“ — Ktože to? ty, Gajdošík zradný?!
 Ty zradca? — teda ty samý prvý padni!
 A tu jedným chmatom oddrapí roh stola:
 zafundži — a zradný Gajdošík mŕtvola.

Janík spoza stola ani hor' nevstáva
 a tí dnu naň kypia ako divá riava:
 „Nebojte sa, chlapci! Smelo sa doňho len!
 Však nás je tu tisíc, a on je len jeden!“
 Tak tedy? — dobre, no! — zahrajú v ňom žily:

*Z dnešného pohľadu možno skôr zábavná
 akčná scéna. ☺*

¹nemec — tu vo význame cudzí

Hrmien bôh! koľko vás ide do pôl kily?!²
 Jednu rúčku vpravo, druhú vystre vľavo:
 a už drábi ležia ako v báni³ drevo.
 I bol by už Janík na slobode býval,
 keby sa na neho zlý duch nebol díval.
 No, baba, babečka zavreští z prípecka:
 „Podsypťe mu hrachu, budete bez strachu!“
 Nasypali hrachu pod jelenie nôžky:
 hneď mu dali na ne centové⁴ ostrôžky.
 Ale sa Jánošík sotva popohýna,
 už mu putá spráchnu sťa dáka škrupina:
 Hoj, tisíc prabohov! vy galgani spílí —
 zjete si to hneďky, čo steš' navarili!
 Iba raz spakrukou dokola zatočí,
 už siedmim lapajom stĺpkom stoja oči;
 len raz sa činčierom⁵ dokola zaženie,
 už to všetko leží sťa zbité osenie.⁶ —
 Darmo doň rúbali, darmo doň strieľali,
 darmo, predarmíčko jak do žuloskaly.
 A bol by už Janík na slobode býval,
 keby sa na neho zlý duch nebol díval.
 No, baba, babečka zavreští z prípecka:
 „Rúbte mu do pása, tam je jeho spása!“
 Tu naraz sto pušiek doňho zahrnelo,
 tu naraz sto šabiel' hromom doň udrelo;
 no všetky tie šable, no všetky tie strely
 naspät' vám od neho do vrahov udreli.
 Len jedna krivul'ka, čo spakruky švihla,
 čarovnú mu žilku v opasku prestrihla:
 „Hej, ta ste mi dali, čo ste mi dať mali!“
 Už junák Jánošík jak ten chlapček malý,
 už mu rúčky, nôžky v putá okovali.
 Bodaj teba, baba, čerti boli vzali! —

Jánošík, kapitán, bol si jak tulipán,
 ale ti už zvlečú ten pekný dolomán,
 dolomán červený, zelenú košeľu;
 jaj! beda, prebeda, veru ti podstelú.
 Veru ti podstelú na britvy, požiare:
 len bite, len tnite, veď' vás Pán Boh skárá!

Janíček, zbojníček, samopašné diet'a!
 Kebys' bol nezbiľal, nemučili by ťa.
 „Zbiľal som ja, zbiľal, boj za pravdu bíjal,
 čiernu krv tyranov trávníček popíjal;
 zbiľal som ja, zbiľal sedem rôčkov v lete:

²kila — objemová miera, približne 50 litrov

³bán — rúbanisko

⁴cent — stará hmotnostná jednotka, asi 60 kg

⁵činčier — puto

⁶osenie — siatina, mladé obilie ešte bez klasov

*Z dnešného pohľadu možno skôr zábavná
 akčná scéna. ☺*

*Jánošík nemá v básni len jednu podobu, má ich
 viacero, napr.:*

- *Jánošík ako hrdina ľudovej slovesnosti, ktorý
 bohatým berie a chudobným dáva, červenú angliu
 (vzácnu látku) meria od buka do buka (štedro),
 siroty od Tatier k Dunaju sa zaňho modlia, má na
 tajných miestach ukryté poklady, zázračnú žilku
 v opasku atď.*

- *Jánošík ako bojovník proti feudalizmu, proti
 sociálnej nespravodlivosti*

- *Jánošík ako alegorická bytosť po boku s vilami;
 ich kráľovnú si vezme za ženu.*

- *Jánošík ako duchovný vodca atď.*

a vy že odkedy ten biedny ľud drete?!“
Jánošík, junošík, máš ty zlata mnoho,
povedz nám, kde ho máš? — „Čo koho do toho?
Kde ho mám, tam ho mám, v tajných sieňach Tatry,
však si ho ten nájde, komu ono patrí.
Nebolo to moje, nebude to vaše —
len toho, čo šabl'u za pravdu opáše!“ —
Jánošík, junošík, máš veľké poklady:
vymeňte si, vymeň ten svoj život mladý!
„Vymeniť? — a načo? vy psohlavci vztekli!
Nie! — teraz ma zjedzte, keď ste ma upiekli!“

Dolu ovce, dolu, dolu dolinami,
veď už viac Jánošík nepôjde za vami;
dolu kozy, dolu z tej vysokej skaly,
veď vám už pre Janka stužku usúkali.

V 3. speve stretávame Jánošíka vo väzení. Trpí nielen za svoje skutky, ale aj za svoj ľud. Samozrejme, platí to pre literárneho hrdinu, nie pre skutočného Jánošíka, o ktorom sa môžete dočítať napr. v časopise Historická revue. Náš literárny/fiktívny/vymyslený Jánošík dostane v noci tajomnú návštevu.

Noc je. Spí čierno mesto sťa ten tyran starý —
 spí, spí, no strach jak mura sedí mu na tvári,
 hriechy dňa všetky v tmavom ukryté závoji;
 len jedna veža nad ním sťa žaloba stojí.
 Stojí, strmie výš a výš, hor' v temnú oblohu,
 zdá sa čiahať až hore k nohám Pánu Bohu.
 I to celô okolie v smrtnom spánku leží;
 len jedna duša bdeje kdesi v čiernej veži.
 Spí, snívaj, ľud nevoľný — môžeš si spať sticha:
 však jeden tu za všetkých v ťažkých putách vzdychá.
 A kto tie vzdychy číta, kto tie bóle sluchá?
 Všetko, všetko zaspalo — dokola noc hluchá.
 Čo to? či to lúč dáka, či to vtáča bielo
 na okno čiernej veže tíško doletelo?
 Či to anjel poslaný s palmami pokoja?
 Či prišla, mŕtvy ľud môj, k nemu duša tvoja?

Janíčko, Janíčko, ty moje srdiečko —
 ohlás sa, kdeže si, nesiem ti perečko!
 Nesiem ti perečko v svojej pravej rúčke:
 jaj, beda, prebeda, už sme na rozlúčke!
 Jedna cesta hore, druhá cesta dole:
 kdeže sa zídeme, biely môj sokole?

I púšťa dnu okienkom kvietky ľaliové,
 i načúva schýlená, čo jej milý povie.
 A sotva sa tie kvety v čiernej tme stratili,
 už hlas známy zastená z hĺbky tej mohyly:
 „Zbohom!“ — A deva „Zbohom!“ vzdychne jak ozvena
 a ako kvet podťatý padá na kolená.
 Tým slovom dolu padá, tým i hore vstáva,
 v tom slove jej časný hrob — i jej večná sláva:
 Zbohom! nadnes, dobrú noc! Tam z dvoch koncov zeme
 naráno si, milý môj, dobrý deň povieme.
 Zbohom! nadnes, dobrú noc! „Bôh si dá i tebe!“ —
 I zrazu sa vychytí jak duša do nebe.
 Letí, letí, ulieta sťa dáka bohyňa
 a za ňou sa ozýva pieseň labutina:

Dunaju, Dunaju, milý môj šuhaju,
 počkaj len máličko, veď za mnou volajú.
 Počkaj, milý, počkaj aspoň len trošičku,
 že sa ešte obzrem na svoju mamičku!
 Moja mať, moja mať! čože máš slzy liať:
 na to si ma mala, abys' ma vydala.

V označených veršoch môžete pozorovať rozdiel medzi prvým a druhým plánom umeleckého diela.

Na prvom pláne je noc, t. j. slnko zapadlo, je tma, mesto spí...

Na druhom pláne noc vnímame inak. Napr. ako alegóriu situácie v krajine. Básnik takto skrýva obraz Slovenska „zakliateho“ v sociálnom a národnostnom útlaku pred cenzúrou.

Ani návšteva, ktorá príde Jánošíka pozrieť do väzenia, nie je obyčajnou dievčinou, Jánošíkovou milou. Ide vraj o dušu národa. Prišla sa rozlúčiť so svojim hrdinom.

Mala si ma, mala, ales' nesnívala,
 komu si ma, komu, mamičko, chovala!
 Ty si ma chovala bielemu sokolu,
 a on ma zanechal na širokom poľu;
 na širokom poľu vybral si ženičku,
 vybral si on inú — čiernu šibeničku.
 Žeň sa ty len, milý, keď ti taká vôľa,
 však som si ja našla iného sokola, —
 ženi sa len, ženi ešte tej jeseni,
 veď zato nezvädne venček môj zelený.
 Nezvädne, nezvädne, ani neopadne:
 zasadím si ho ja v tom Dunaji na dne.

17 V označených veršoch sa nachádza irónia.
 Vysvetlite ju.

Mati moja, mati! čože máš plakati?
 Veď mne tam nebude ťažko privykati.
 Keď sa mi môj milý sladko prihovorí —
 zabudnem ja ľahko na tie vaše dvory;
 keď ma raz objímu jeho prajné rúčky —
 zabudnem ja ľahko na ten svet celučký;
 a keď on poľúbi moje biele líčko —
 zabudnem, zabudnem na teba, mamičko! —

Dunaju, Dunaju, švárny môj šuhaju,
 počkaj len máličko, veď za mnou volajú.
 Sestričky, družičky, ostávajúce zdravý,
 už mi snímať idú zlatú partu¹ z hlavy.
 Tie dunajské vlnky pekne, krásne nôŕa —
 tie mi tam vypletú stužočku z vrkoča;
 tie dunajské rybky, keď sa o mne zvedia,
 tie mňa, svoju paniu, od ľúbosti zjedia.

Dunaju, Dunaju, ľúby môj šuhaju,
 počkajte len ešte, veď za mnou volajú.
 Ostávajúce zdravý, vy domové prahy —
 nebudú viac na vás moje biele nohy;
 ostávajúce zdravý, vy domové kľučky —
 nebudú viac na vás moje biele rúčky.
 Ej, má môj milený inakšie kaštiele,
 kde si budú chodiť moje nôžky biele;
 budú sa prechodiť zo dvora do dvora:
 od Váhu, od Hrona do Čierneho mora. —

Vtom za horu zapadla jak hviezda letiaca;
 nikto ju viac nevidel krem toho mesiaca,
 len on, chudák, čo o tom nepovie nikomu,
 samotný ju sprevodil do nového domu.
 Nikto o nej viac nečul — len tie bralá lesné,
 tie sa ešte tam lúčia s ohlasom jej piesne:

*Americký básnik Edgar Allan Poe označil vo svojej
 Filozofii básnickej skladby smrť krásnej mladej ženy
 za najdojímavejší námet.*

¹parta — ozdobný veniec, čelenka nevesty

Otvárajte bránu peknú, maľovanú,
že si ja nezlámem venček z majoránu.
Mladý zať, mladý zať, snímajže ma rúče,
že si ti nestratím *od pokladu* kľúče.² —

²*poklad* — tu dary, ktoré boli zložené pre nevestu

IV

Vo 4. speve sme svedkami utrpenia Jánošíka vo väzení. Dostane druhú návštevu – diabla.

Kam to ten mesiac hľadá, že je taký bledý?
 Oj, hlboko, hlboko, kde Jánošík sedí!
 Hej, Jánoško, Jánošík, kamarát slobody,
 zle sa tebe akosi na tom svete vodí!
 Tvoje silné dve rúčky prikuté o skaly,
 čo sa kedys' pred nimi brány otvárali,
 tie nožičky jelenie nakrátko lapené,
 čo kedysi tri krajny neboli dost' pre ne.
 Štyri steny plesnivé — to tvoj svet slobody:
 hej, kamarát, kamarát — zle sa tebe vodí! —

On spí — mladý syn Tatier, zbičovaný zlostne;
 tu skovaný v okovoch, ale voľný vo sne.
 Oj, spi, duša mladušká, spi pekný dlhý sen —
 keď v skutku nie, svoj život skonč trebárs vo sne len!
 Spí opretý na kláte, odretý zo zlata,
 ale na ňom nadzemská ligoce sa šata.
 Tieň kríža mu na prsiach, na čele blesk žiari,
 rúčky, nôžky krvavé — a úsmev na tvári.
 Bo svetlom tým, čo zhora okienkom dnu vpadá,
 s sebou, s Bohom zmierená duša jeho mladá —
 s' a rebríkom Jakuba v iný svet vyšla si
 hľadať pravú otčinu prasetla i krásy.
 A tam pred ňou tajomný závoj sa rozdvíja:
 i v zorách dňa večného vítajú sa svoji.

Tak sníva junák väzeň mladosti krásny sen:
 oj, ži mi, ži, junák môj, ži aspoň vo sne len!
 Snívaj, snívaj o slávy báječnom úslí —
 snívaj aspoň, príde čas a sen tvoj sa splní! —
 A to svetlo, páč len, páč, čím diaľ, to viac svitá,
 a pred ním v štyri kúty uniká tma zbitá.
 Tie steny zarazene, tisícimi zraky
 dívajú sa na neho s' a na zázrak dáky, —
 dívajú sa i blednú — iste sa ho boja:
 on v ich moci pokojný — ony bez pokoja.

Z kútov kosti vykukli i umrlčie hlavy —
 zdá sa, že jedna druhej o súdnom dni vraví.
 I hady sa hor' vzpáli — no klesli odrazu:
 bo nemožno na slávu hľadiet' zemeplazu. —
 Tak sníva junák väzeň v čarosvetlom kráži,
 bo pokoj, pokoj boží ponad ním tu stráži.
 Tieň kríža mu na prsiach, na čele blesk žiari,
 rúčky, nôžky krvavé — a úsmev na tvári.

18. Tu si môžete doplniť príklady na:

- a) **hyperbolu** (zveličenie),
- b) **iróniu** (výsmech vyjadrený použitím slova, vety ap. v opačnom význame)
- c) **symboliku**,
- d) **kontrastný kompozičný princíp...**

19. Typickým znakom romantizmu je rozpor sna a skutočnosti. Vysvetlite, ako sa prejavuje rozpor sna a skutočnosti v 4. speve Smrti Jánošíkovej.

Sem, sem sa pod'te dívať, bračekovci moji!
To chvíľka, čo za celý jeden život stojí! —

Tma dvíha sa odboku: ha! stoj ešte málo,
stoj, preboha, veď ešte len čo zasvitalo!
Už sa blíži nečulá — tvár jasnú už kryje,
už tie líčka ostali jak zvädlé ľalie;
ústa zo sna šepocú: Ach, milá, premilá!
kam odchodíš? Beda mne! kam si sa stratila?!
A putá sa ohlása. Vzlietnu mihalnice,
jak v tom svete povestí strážne holubice,
čo dva tajné poklady krídly ukrývali —
i v rose sa strbliecu očiek dva kryštály.
Ich zrak sa tu napnute v tých hrôzách zamára
a v mysli omráčenej Jej čarovná **žiara**
svieti ešte menisto, ako lúč z oblaka,
ako na mračnom nebi dúha sedmoraká.
Duša kdes' medzi nebom i peklom zostala,
jak laň, čo ju hadiska moc zraku skovala.
Tam stojí ohromená v zakliatom pokoji;
na zem, to priepasť hrozná, zísť sa dolu bojí,
a do neba vrátiť sa nemá viacej moci:
vtom dvere zarachotia s' a hrom v tichej noci,
a duša tým zronená zaplače — na zemi.
Bo sa pred ňou všetky tie bájsvetov objemy
s' a meteory jasné razom rozstrelili,
len iskry v pamäť padli, do svojej mohyly.
A bárs aj stroskotané, no nie vyhasené —
čakajú tu v tichosti na nové vzkriesenie. —
A kto to v bledom svetle na prahu sa javí,
odliaty jak by v plameň v dlhý plášť krvavý?
„Zhotuj dušu k odchodu! Bije tvá hodina.“
Rečie — mizne, a brána hurtom sa zamkýna.
Tak diabol, keď pre dušu prichodí sľúbenú —
pred ním svetielka, za ním hrmavy sa ženú.

Pre štúrovskú poéziu nie je typické, aby syntagma pokračovala v ďalšom verši. Nepoužívajú enjambement [anžambmán] - veršový presah).

V ich poézii sa uplatňuje tzv. rytmicko-syntaktický paralelizmus.

Tu vidíme výnimku. Menší významový celok/syntagma presahuje do ďalšieho verša.

V

„Zhotuj dušu k odchodu! — kto mi to povedá?“
 Chce ruku hor' zodvihnúť, ale sa mu nedá.
 A hlas jeden preletí zimným víchrom cezeň:
 „Bols', Jánošík, voľný, pán; ale si už väzeň!“

Voľnosti, voľnosti, mával som ťa dosti,
 a teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
 Vôľa moja, vôľa, kam si sa podela —
 či svetom za letom si mi uletela?
 Hoj, lietaj len, lietaj, keď ti taká d'aka,
 lenže si vylietaj lepšieho junáka.
 Lietaj len, prelietaj nad tie moje hrady,
 azda sa tá lipka ešte daraz zmladí —
 a keď sa nezmladí, sadni na prút holý,
 zaspievaj, zaštecob: boli časy, boli —
 zaspievaj a vyleť' prosto hor' do neba:
 lebo Boh nestvoril svet tento pre teba!

Zvonja na deň ■ mne na noc. Oj, srdce, nežiali!
 my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!
 Spať večne ■ kto to káže? Boh? ■ ľudia, tyrani! ■
 Z polcesty, z sveta môjho, ja ľud'mi vyhnaný!
 Oj, ľudia, ľúti ľudia, vy draví šakali!
 brať život! skiad' to právo? ■ či ste ho vy dali?!

Ľudia — hej! ľud'mi radi menujú sa oni,
 tí, čo ľudské i božské šliapajú zákony.
 Zákon je len jeden u nich, jeden zákon vlčí;
 právo v putách — a pravda na hraniciach blčí.
 No príde i prísť musí ten bohatier boží,
 čo zákon pošliapaný na oltár vyloží;
 no príde i prísť musí ten veľký deň súdu —
 a za stôl si zasadne pravda môjho ľudu! —
 Zomrieť! tak výrok, — dobre, ja chodil po zboji;
 ale kto viacej zbíjal, ja, či katia moji?!
 Ja chodil po zboji, po tom šírom poli,
 aby som zabudol o ťažkej nevoľi,
 ja chodil po zboji poľanou bezdrahou,
 aby som naučil pravde pyšných vrahov;
 ja chodil po zboji, za slobodou zlatou,
 aby som rozrážal putá svojich bratov.
 Sloboda, sloboda, slobodienka moja,
 pre teba mne páni šibenice stroja!

Preto, že som ťa schytil, keď ťa psi trhali,

20. Všimnite si, koľko je v označených veršoch interpunkcie. Porozmýšľajte, akú funkciu má bohatá interpunkcia v texte, ako mení náš dojem z napísaného slova.

Indícia: skúste si označené verše zarecitovať!

21. O aký slohový postup ide v básnickom texte, v ktorom si lyrický subjekt kladie otázky a hľadá na ne odpovede? Ako indíciu uvádzam, že takejto poézii hovoríme „reflexívna poézia“.

22. Uvažujte, či je štúrovská poézia vhodná skôr na tiché čítanie pod lampou alebo na hlasný prednes pred davom ľudí. Argumentujte.

23. Uvažujte nad podobou Jánošíka v označených veršoch. Je to ešte ten hrdina ľudovej slovesnosti, ktorý meria červenú angliu od buka do buka? Ktorý má zázračnú žilku v opasku a poukrývané poklady? O čo predovšetkým bojuje Jánošík v týchto veršoch? Doplňte si zoznam Jánošíkových premien o nový poznatok.

i vyniesol omdletú medzi Tatier skaly,
vlastným dychom ťa choval, na srdci zahrieval
a ťažké tvoje rany slzami polieval:
preto mrieť? — oj, rád zomriem, bos' sa ty mne, milá,
za to jedným pozrením dávno odmenila.
Znám to prvšie prezrenie, dosiaľ v duši tleje,
keď vychodiac blysi na mňa dve hviezdy nádeje.
Oj, viem, všetko smrť vezme, len nie tie dva blesky,
tie mi svietiť budú hor' v ten môj svet nebeský. —

Ha! svitá — koniec! — mrkne — počiatok — kde? aký?
Oj, zbohom, ty svet márný — môj svet nad oblaky! —

VI

Bliži sa poprava. Rozprávač (a či Jánošík?) sa prihovára oblakom. Z mesta sa bliži „čierny, dlhý“ sprievod. Táto scéna môže byť odkazom na báseň českého romantického básnika Karla Hynka Máchu Máj, v ktorej sa zbojník Vilém pred popravou podobne prihovára oblakom. Podľa literárneho vedca Stanislava Šmatláka štúrovci „zaspávali“ s Máchovým Májom pod hlavou.

Vejú vetry, vetriská od západnej strany,
kam tie mraky tak letia jak hladní havrani?
Snáď na chraňbu¹ slniečku? čo vy chmáry chcete
slniečko pochovávať? a ono pri svete!
Či by ste ho zaživa chceli v hrob položiť?
Nie! z toho nič nebude — nezomrie, čo má žiť!
Bo, čo ho aj na chvíľku zložíte do jamy:
povstane, vyrúbe sa zlatými šablami;
a potom do tej jamy — ľahnute vy sami.
Leťte, len leťte, keď vám to pokoja nedá —
ale potom nesteňte: jaj, beda, prebeda! —
A čo to za mrak tiahne cez tie šire polia?
Čo tie vrany tak liecu, kráču dookola?
To sprievod čierny, dlhý z mesta sa pohýna,
vyprevádza zo sveta nezdarného syna.
Spevu, plaču neslýchať, len čo vietor duje,
a čo drobná rosička z neba poprčuje.

Páč! na čiernom vozíku, v hlbokom dumaní,
to tam junák Jánošík, šuhaj maľovaný.
On v prostriedku sťa víťaz, kolo tváre bledie:
zdá sa, že on to na smrť celý zástup vedie. —
„Modlime sa!“ kňaz vraví. Za koho? „Za teba!“
Nie, otče, ja už idem, za mňa sa netreba —
a tam? Boh dobrý, verím, milostive súdi;
no modlime sa radšej za tých biednych ľudí,
**za ľud, za ľud nešťastný, za to chorô dieťa,
žeby abo ožilo, abo šlo zo sveta!** —
Pozri ho, jak omdlieva na nevoľnom loži,
pozri tú tvár vpadnutú — či to obraz boží?!
Jarmo jeho kolískou, síňavy² ozdobou:
oj čis' kedy zmiluje ten Pán Boh nad tebou,
ty dieťa utrpenia, zakliato v nevoľi?!
Nič viac nevie o svete, iba že ho bolí;
žiť nezná, nebožiatko, a zomrieť nemôže:
čo chceš s ním, zač tie muky, spravodlivý Bože?
Sirota, nezná otca, mater, ani seba:
otvor knihu, môj otče, zaň sa modliť treba!
Modliť! Ešte nie pozde, ešte sú nádeje,
ešte jedna iskierka na dne duše tleje;
a hoc ona malinká, hoc hlboko skrytá:
odkľaj mi ju, môj kňazu, — a svet nový svitá!
I zraky rozpálené zodvihne do neba,

*Jánošík sa odmieta modliť za svoju dušu.
Modliť sa vraj treba za slovenský ľud.*

*„za ľud, za ľud nešťastný, za to chorô dieťa,
žeby abo ožilo, abo šlo zo sveta! —“*

*Pripomína to slová Ludovíta Štúra, ktorý
napísal: „Národ, ktorý za život svoj všetko, čo
je možné, neurobí, neposväti, neobetuje, ten
nie je hoden života, ale hoden, aby medzi iným
ľudstvom na hanbu nestál – čím najskoršieho
zničenia.“*

¹chraňba — pohreb

²síňavy — modriny

modlí sa, vrúcne modlí — za koho? za seba?
 Oj, ľud biedny, oj, ľud môj? ktože ťa zastane?
 Ja idem už, ale Ty, všemohúci Pane,
 zostaneš s ním, Ty zbav ho! — vzdychajúci volá.
 A ľud nemý jak tóna vlečie sa dokola.
 A ľud slepý — nevidí za bieleho rána:
 zabíja otca svojho, čo ho zo sna zháňa!

Od šibeníc zavialo, baby sa žehnajú;
 na štyroch čiernych stĺpoch havrany krákajú:
 „Pod' k nám, pod' k nám, Janičko!“ až strach kosti láme —
 „Pod' k nám, pod' k nám, gazdíčko! dávno ťa čakáme!“
 A on ide k šibeni pri srdca tichosti,
 bo mu duša hovorí: to oltár voľnosti.

24. Dočítajte básnickú skladbu do konca a odpovedzte na otázku.

Je na konci básne Smrť Jánošíkova smrť alebo nádej? Argumentujte.

25. Napíšte súvislý text, v ktorom zhrniete poznatky o prečítanom diele. Všetko, čo je v tejto chvíli neusporiadané, „rozhádzané“ po jednotlivých otázkach, bude treba spojiť do súvislého, logického textu v rozsahu asi jeden a pol strany.

26. Na webovej stránke jurajsabol.sk v rubrike Literatúra pre 1. ročník vyhľadajte paródiu na jánošíkovskú tematiku. Účinkujú Milan Lasica, Zuzana Kronerová a Július Satinský.

Napíšte zoznam všetkého, čím sa odlišuje Jánošík Milana Lasicu od Jánošíka Jána Botta či Ľudových predstáv.

VII

Slnce v zlatej kolíske nad horou umiera,
hlucho, temno na východe, jak vprostred cmitera.
Obloha v ťažkom smútku až k zemi sa zhýna
sťa mať biedna nad rakvou jediného syna.
Hory, doly v pokore od Tatier k Dunaju,
nad nimi v šírom kole tam víly ihrajú.
Vprostred kola je hoľa a na holi skalka —
tam si spieva samotná bielych panien kráľka:
nôžky chmára povíja, vlásky zora zláti —
ako biela ľalia, ako božia mati.

Pod', pod', Janík, sokol zlatý,
pod' do môjho náručia:
budeme sa milovati
tu, kde nás viac nerozlúčia.

Oj, pod' len, pod' hore ku mne
z búrok sveta do pokoja:
ej, veď ťa tu pekne, šumne
popristrája milá tvoja!

Tu ťa čaká oblek nový:
plášťik z rosy — moja práca —
tu klobúčik slniečkový
i košielka z žiar mesiaca.

Tu ťa čaká domček nový,
domček krásny, maľovaný;
dášek na ňom diamantový,
okienečka v štyri strany.

A v tom domku budeme si
žiť jak v raji, sami dvaja:
kol nás večné družíc plesy,
družíc Tatier i Dunaja.

Oj, pod' len, pod', sokol zlatý,
pod' do môjho do náručia:
budeme sa milovati
tu, kde nás viac nerozlúčia!

Tak spieva. Spevy hrajú ponad oblakami —
a on vstred černojojska pod šibenícami;
tam na tom hroznom vršku, na prahu dvoch svetov —
nebo nad ním vysoké — svet nízky pod päťou —

stojí neohrozený so zrakom upretým,
stojí junák Jánošík — jak dakedy predtým,
keď tú svoju družinu prezeral pred bojom,
tú, čo žila, mrela v ňom jak hrom v blesku svojom;
rúčky tak založené v zelenej košielki,
i ten istý klobúčik i pierko tak celky,
i tá dumka na tvári i tá žiara v oku,
všetko tak — len palošík chýba mu pri boku.
Len keď hlas známy: „Velej“ zaznie tam od lesa,
„Velej! smrť abo voľnosť! Bratia, nedajme sa!“
On stojí jak by kameň, rúčky nepohnuté,
na pozdrav bratov vreľý posielala — vzdychnutie.
Vzdychnutie sťa by bralo mŕtvo sa ozvalo;
no, všetko to, ach! všetko, čo mu zostalo.
Bo účty jeho s týmto svetom uzavreté,
čuvstvo drieme a myseľ kdesi v druhom svete.
Tam, tam, v tom svete peknom, kde nebo tak nízko,
kde srdce, vrúcno srdce ku srdcu tak blízko:
v svete zašlej mladosti. Tu ligotné chvíle
oblietli ho dokola sťa zlaté motýle.
A on, znovuzrodený v malého šuhaja,
tiahne s nimi slávnostne do rodného kraja.

Páč! už ho z diaľky víta jasnočelá hoľa,
tu z vŕšku naň kostolík tajným hlasom volá,
tam za ním rodná rieka túžobne narieka;
zo dvoch strán ho zelené kopce objímajú,
zo dvoch strán háje za ním ľúbosťou vzdychajú,
lúčina mu chodníček ku dedine kvetí:
vitaj, vitaj, Janíček! bežia k nemu deti;
pred domom mať, rodina i celý svet známy
obhrkli ho dokola: vitaj medzi nami!
Blízko, diaľno — to všetko ku nemu sa ženie,
ľúbaniu a vítaniu konca-kraja nenie.
Akoby práve teraz vracal sa zo školy,
nestihne ani vetiť: Bodaj zdravý boli!
Len v šír tá duša mladá ramená rozloží
i pritisne na srdce celučký svet boží.
No sotvy jak tá včielka primrie na list sladký,
sotvy usne jak dieťa na prsiach svej matky:
už ruky hadovitej dotknutie studené
prebúdzá ho, i z raja naveky vyženie.

Už je hore. — Ešte raz zrak na hory hodí —
hej, na hory, na hory, na ten svet slobody!
Kraju môj, bájnny kraju i spevu i sily,
kde košeľčky tkajú bohatierom víly,
spevcov zlaté rusalky z nadzemských vôd poja:
oj, kde máš v svete páru, ty krásna vlasť moja!
Hory, tie čierne hory, ťažko zastenalí,

on ticho hľadá na ne, nesmúti, nežiali;
 bo ich pamäť jak lampa čarovná pozláti,
 i oblieka v slnkovej starodávne šaty.
 A on v tých svetoch bájných sám seba pozerá,
 pozerá sa sťa slnko nad morom zvečera.
 Na šabli vyštrbenej junák podopretý
 díva sa tam z troch kopcov na tie rodné svety.

Z vojny ide syn ľudu po víťaznom boji
 a tu ešte boj jeden v duši jeho stojí.
 Dole — sedliačik orie, na nevlastnom poli,
 a hore — ohník horí na Kráľovej holi.
 Čože? kamže? či plúžiť to nevlastné pole,
 či po horách si chodiť s chlapci dobrej vôle? —
 No nehľadá on dlho po nevoľnom poli:
 ta letí orol mladý medzi tie sokoly!
 Pri vatre gajdy hučia, v skoku sú chlapiská,
 v ruke pohár a v druhej valaška sa blýska:
 „Hore hu! nič to preto, že sme my chudobní,
 hoc sme i chudobní, ale chlapci hodní!
 Hore hu! nič to zato, že sa biedne máme:
 naša dobrá vôľa i tú biedu zláme!“ —

A s tou švárnou družinou chodí on po horách
 pri slnci a mesiaci, pri hviezdach i zorách;
 chodí si on sťa vietor bez dráhy, bez cesty,
 strachy pred ním a za ním báječné povesti.
 Nad biedou utisnutou poslom božím vstáva,
 kvetom skvitá krvavým na rumišti práva.
 To na Holi boj bije, samučičký samý,
 boj bije junák smelý s troma stolicami.¹
 To na Kriváni stojí, dušu v túžbach kojí,
 pozerá orla v letu pri slnka východe —
 i spieva si piesenku o zlatej slobode.
 To dumku šuhaj dumá v Prosiečnej doline,
 dumá, či to zakliať a predsa raz pominie.
 A všetky tie obrazy taks' milo naň smejú,
 že znovu v ňom vzbudili usnutú nádeju.

Hoj, a duša ešte raz do nich sa pristrojí,
 jak bohatier napokon do čarovných zbrojí,
 a po nej sa rozleje sila nevystihlá;
 cíti, že by ramenom zem do neba zdvihla.
 A vtom kňaz povie: „Amen!“ — Jaj, Bože nad nami! —
 Hmla zašla — a Jánošík víta sa s vílami.
 Tri ráz od hôr zablysne, tri zhučia výstrely:
 oj! časy naše, časy, kam ste sa podeli?!

A tým poľom — či to hmla, či šatka belavá?

¹stolica — župa

či to vietor, či dakto „Stojte!“ vyvoláva? — —
„Stojte! tu list s pečat'ou od Jeho Jasnosti!“
Pozde, pozde, už sa on nevráti z večnosti.
Pozde, pozde dobehli cisárske patenty:²
nedá Janík za seba štyri regimenty!

Lud okolo šibene — s'ťa mŕtva skalina —
nevzdychne, nezaplače, pästí nezatína.
Ide domov — pomaly — ale dák z nechuti,
čo krok robí, to stane, to hlavou pokrúti;
čím diaľ ide, tým mu viac čosi srdce zvieria,
dač sa v duši ozýva: Jánošík zomiera!
A to srdca zvieranie viacej neprestane
a hlas ten bude volať na zmŕtvych povstanie,
prebije sa cez prsia, cez hory, cez lesy —
bude volať do všetch strán: Janičko! kdeže si?!

²patent — nariadenie panovníka

VIII

Hmlisté, pošmúrne nebo nad Tatrou, Dunajom.
Tak je dáko otupno tým slovenským krajom,
jak zakliatou krajinou. Zem jak by dusená,
sťa žena pri pôrode; len stená a stená
a plod vydat' nemôže. Už vršky skopneli,
utopili Morenu o Smrtnej nedeli,¹
roznosili už deti prvšie jarné púčky,
už dávno zakukali po hájoch kukučky —
a jará nechyrovať. Prešlo i Vzkriesenie
a ešte horou-dolou nič sa nezelenie.
Hora v puku, pole v kle utúleno drieme
a ľudia von oblokom na tie holé zeme
zrakmi beznádejnými nemo pozerajú —
s rukami zloženými, čo bude, čakajú.

Staré baby pri peci trému tajné rady,
spomnú Janka i jeho zakliate poklady.
Vraj, vidno ich presúšať, keď sa mesiac noví,
aj dostať ich, vraj, možno; len ten kvet jánový,
čo poklady otvára, z nich zlého vyháňa,
čo kvitne o polnoci na svätého Jána —
ten dostať: to tajomstvo, čo ešte neznáme —
na čom si dosiaľ ten svet darmo hlavu láme.
Spomnú i pás, košielku, čo mu dali víly,
i valašku, čo mala za sto chlapov sily.
Bola, vraj, tá už siedme dvere ťať začala,
ale vtedy on skončil a ona — skapala.

Všetko to s ním zaniklo, i tá jeho milá,
i tá švárna družina, čo si s ním chodila;
len tie pusté chodníčky, čo po nich zostali,
a tie mená vyťaté na tatranské skaly. —
Napokon ešte prídu na tie mrcha časy,
a tu sa jedna stará kdes' z kúta ohlási —
to sa krížom všetkými svätými zaklína:
že týmto pl'uštiem, lejám, len on, vraj, príčina;
bo že on ver' neumrel, že ho rodné víly
čarodejníckym prútom k životu vrátili.
A ma svoje dve oči že ho raz videla
v búrke na draku letieť sťa by jasná strela.
A bohzná čo si všetko nenarozprávajú
o divoch, čo sa stali a čo sa stať majú.

¹Morena — bohyňa smrti u pohanských Slovanov. (Vynášanie Moreny konalo sa na jar — keď odchodí zima — smrť — a prichodí jar — život).

Šuhaji zas nespustia oka z tamtej strany,
kde zašiel dobrý junák, Janík maľovaný.
Pozerajú túžobne, čo sa to tam deje,
ale tam nič nevídať, len leje a leje.
Len ten, kto sa v to vezme, kto bližšie pristúpi,
ten vidí bielych panien veľiké zástupy;
ten vidí, o čom ani nesnívajú ľudie:
ten vidí svojím okom, čo len ešte bude.

IX

(Zjavenie.)

RUSALKY:

Kukala kukučka z zeleného bučka,
sedem ráz skukala — sedem rôčkov dala.
Janičko, Janko náš, biele už líčka máš,
jasné už očka máš, zlaté už vlásy máš;
sedem rôčkov míňa: pôjdeme na sobáš.

VÍLY:

Bude svadba, bude, pamätajte, ľudie,
akej viac nebude, kým svet svetom bude!

RUSALKY:

Prídu naši, prídu vaši —
bude sobáš nad sobáši.
Bieli orli svadobníci
a sokolí domeníci;¹
biele víly, to družice,
zlaté panny, tanečnice.
Príde mesiac jasnočelý,
bude družbom na veselí;
príde slnko v koči zlatom,
bude naším starým svatom;
prídu svatky i svatovie,
drobné hviezdy diamantovie.
Hrať nám budú hrmavice,
strieľať, trúbiť hrom s víchrami,
výskat', spievať fujavice.

CHÓR:

Bude svadba nad svadbami.

VÍLY:

Už zväč chodí, už zväč lieta
od kraj sveta do kraj sveta,
od hviezdičky do hviezdičky,
od bračeka do sestričky.

¹domeníci — svadobčania z nevestinej strany, ktorí v sprievode a s hudbou idú „na dom“, to znamená na návštevu do ženichovho domu, kde bola odvezená nevesta

CHÓR:

Páľte, trúbte, hrom s víchrami:
nech je svadba nad svadbami!

KRÁĽKA:

Pozrite len, biele deti,
či to už deň Slávy² svitá?
Jajže, Bože! družba letí
a ja ešte nezavítá!
Sem tie kvety, biele deti,
sem tie ruže i ľalie —
pokým družba sem doletí,
nech mi parta čielko vije.
Pozrite len, už na hore
blýska svatov vozík zlatý;
sestry! vstáva zem i more!
oblečte ma v biele šaty!
Čujte, čujte, biele deti,
čo to za šum z každej strany:
to rodina naša letí,
otvárajte zlaté brány!

CHÓR:

Páľte, trúbte, hrom s víchrami:
nech je svadba nad svadbami!

DRUŽICE:

Pôjdeme my na ten sobáš
v žiare slnka, v hromov hluku,
ponad svetom, Janík, podáš
bielej kráľke pravú ruku.
Zaznie pieseň oslávenia,
rozlejú sa zemou zore;
svet zlý padne na kolená —
a národ náš vstane hore!

TANEČNICE:

Hurá, sestry! hromy hudú:
Boli časy, ešte budú!
Hurá, sestry! sem sa v kolá:
razom! cez dva póly zeme —
že zem s nebom dookola
jasnou dúhou zavijeme!

²Sláva — Matka Sláva ako personifikácia Slovanstva

SVADOBNÍCI:

Už sa rojí sbor nebeský
svadobníkov, domeníkov,
po dva víchry, po dva blesky
zapriahajú do vozíkov.
A na dvore, širom dvore
stojí, hrabe tátoš biely:
hore sa naň, junák, hore!
do rúk paloš z jasnej strely!
Hor' sa, šuhaj nad šuhaja,
hor' na koňa! My za tebou
poletíme — hoja, hoja!
šírym svetom, kde nik nebou!
Poletíme cez tri svety,
mliečnou cestou, hore, dolu;
sprevodíme — kvet nad kvety —
mladú našu k Slávy stolu.

DOMENÍCI:

Vyjde pred dom dobrá mati
i požehná párik mladý,
otvorí im svet odkliaty —
šíre dvory, zlaté hrady...

SVAT:

Napred, napred! čas uchodí:
nech sa začnú Slávy hody!

DRUŽBA:

Už je panna ovenčená,
pál'te, trúbte, hrom s víchrami,
už je brána otvorená:
nech je svadba nad svadbami! —

Už hromy zahrmeli — hrom striasa horami
a všetko ozýva sa sedem krajinami:
Nech je svadba nad svadbami!